

HUO 2021

*Een onderzoek naar uitgaansgedrag en
middelengebruik van jongeren uit
Den Haag*

Inhoudsopgave

Kernpunten	4
Het onderzoek	7
Leeswijzer	8
Locaties en netwerken in Den Haag	9
Genotmiddelen	20
Alcohol	20
Amfetamine	22
XTC	26
Lachgas	30
Cannabis	33
Cocaïne	36
Ketamine	40
Bijlage 1. Opzet van het onderzoek	43
Bijlage 2. Het Panel	45
Bijlage 3. Respons Survey	46
Referenties	47

Kernpunten HUU 2021

Door de corona pandemie was uitgaan in 2021 anders dan in de jaren voor 2020.

1. Locaties boden een andere aanblik.

Door sluiting horeca zijn groepen jongeren niet meer zichtbaar.

Locaties zoals *Scheveningen* lieten in voorgaande jaren (voor 2020) verschillende groepen zien, zoals Antilliaanse jongeren, studenten, en uitgaanders met een Noord-Afrikaanse achtergrond. Tijdens de pandemie waren deze groepen minder in zicht, en het is niet altijd duidelijk hoe en waar deze groepen deze tijd hebben doorgebracht. Er waren 'zitfeesten' op horecalocaties, om het onderling contact tussen het publiek te verkleinen. Maar vooral thuisfeesten hebben deels de plaats ingenomen van de uitgaanslocaties. Ook uitgaanders uit kleine gemeenten in de regio Haaglanden hebben zich minder laten zien. Wel zichtbaar waren jongeren uit heel Nederland die vertier zochten op de boulevard van Scheveningen, die geen boodschap hadden aan de corona regels en voor veel overlast zorgden.

Op andere locaties is het publiek niet veranderd.

In centrum Den Haag zijn de grote uitgaanslocaties het *Plein* en de *Grote Markt*. Daar is de samenstelling van het uitgaanspubliek niet veranderd, en zichtbaar gebleven. Het Plein blijft in de avond en nacht een locatie voor een net, casual publiek, dat graag gezien wil worden, gesteld op een 'eigen tafeltje'. Het publiek op de Grote Markt deelt met elkaar, in een maatpak val je op, en veel publiek is werkzaam in kunst- of cultuurwereld, advocatuur en maatschappelijk werk. Beide locaties lieten tijdens de lockdown en gedeeltelijke sluiting van de horeca wel een ander gezicht zien. De nadruk kwam te liggen op het terras in plaats van binnen, en op het afhalen van maaltijden.

Alternatieve scenes.

De meer *alternatieve Tekno uitgaanscene* is afhankelijk van fysieke aanwezigheid van jongeren en jong volwassenen voor het spontaan organiseren van feesten op diverse (illegale) locaties. Fysiek contact was door corona niet mogelijk, en daardoor zijn zij misschien wel het hardst getroffen door de pandemie. Kleine feesten van de (meer mainstream) Techno scenes werden onderbroken door handhaving, nog voor bezoekers de locatie hadden bereikt.

2. Minder kansen om anderen te ontmoeten.

Motieven om uit te gaan zijn hetzelfde als voor corona: uitgaan is een uitlaatklep en er is behoefte aan sociaal contact. Maar de maatregelen, zoals het (deels) sluiten van de horeca en de avondklok, hebben gevolgen gehad. Uitgaanders melden dat het contact met andere uitgaanders anders was, soms minder, soms meer. Intieme vrienden zag men vaker, en het contact met hen werd nog hechter. Maar de schil daar omheen zag men minder vaak of helemaal niet. De focus lag op een kleine vriendenkring, niet op de uitgaansscene. Het contact met de groep 'kennissen' die je ontmoet tijdens het uitgaan ontbrak, en dat is vaak een groep die je kennis doet maken met 'andere' mensen.

3. Geen feesten of festivals, minder XTC en Speed, meer cannabis.

Het soort uitgaanslocatie bepaalt mede het soort genotmiddel dat wordt gebruikt: XTC op een feest of festival, want dan kan je langer doorgaan, cannabis gebruik je vaker op een meer relaxte locatie zoals een kroeg. Er waren minder feesten en festivals, en minder locaties om partydrugs als XTC en speed te gebruiken. Uitgaanders in het panel en in de survey geven aan minder vaak XTC en Speed te hebben gebruikt, vergeleken met andere genotmiddelen. Een aantal panelleden geeft aan dat het gebruik van XTC en speed minder vaak voorkomt, en dat de dosering kleiner is geworden.

"Vorige zomer werd er denk ik wel meer XTC gebruikt, maar ik denk dat het dit jaar nog wel gaat komen. Is afhankelijk of er nog feesten georganiseerd gaan worden en of de strandtenten weer normaal open gaan [uitgaander Jochem].

"De setting vooral, maar in principe wordt het (XTC) nog wel gedaan. Maar heb wel juist het idee dat als er dan een huisfeestje is dat het dan vaker wordt gedaan, maar de hoeveelheid is dan minder. Minder grote dosering" [uitgaander Naomi].

"Enige verschil is locatie waar het (speed) wordt gebruikt en misschien iets minder ....., minder focus op dansen. Maar het wordt nog steeds gedaan, maar misschien iets minder vaak" [uitgaander Naomi].

Cannabis, dat meestal niet op feesten en festivals wordt gebruikt maar wel op een terras, is volgens respondenten vaker gebruikt tijdens de pandemie.

4. Door sluiting horeca was er een ander gebruikspatroon van genotmiddelen.

Door de avondklok en doordat uitgaanslocaties minder toegankelijk waren moest ook het gebruik van genotmiddelen vaak gepland worden. De avondklok stelt je voor een keuze wanneer je naar een thuisfeest gaat: voor tien uur (al of niet onder invloed) terug naar huis, of tot de vroege ochtend door blijven feesten.

De combinatie van slechte zelfbeheersing, corona en een 'open mind' als het gaat om drugs zorgt ervoor dat het mis kan gaan. Het thuisgebruik heeft het genotmiddelgebruik meer genormaliseerd. Het gebruik is als het ware de huiselijke sfeer ingehaald en sluipt ook op andere momenten dan tijdens het uitgaan in. Een pil, over van een thuisfeest in het weekend, kan doordeweeks thuis worden gebruikt. Alcoholgebruik is soms dagelijks. De grens tussen gebruik in een uitgaanslocatie of een feest 'thuis' vervaagd. Ook zijn thuisfeesten minder vermoeiend (je gaat niet de deur uit, blijft op één locatie, namelijk 'de bank', en er is meestal geen dansvloer), en kan je langer doorgaan en meer genotmiddelen gebruiken.

5. Na de pandemie is er een kloof tussen jonge en oude uitgaanders.

Een deel van de uitgaanders is verantwoordelijker geworden, gaat minder uit, is tot het besef gekomen dat uitgaan ook je ontwikkeling in de weg kan staan. Jonge, 18-jarige uitgaanders mogen nu uitgaanslocaties in, een deel van de oude bezoekers gaat niet meer uit. Het gevolg is een 'generatiekloof' onder uitgaanders. Horecaondernemers zien dat het mis kan gaan doordat de jonge uitgaanders niet 'geleerd' hebben (gesocialiseerd zijn) hoe zich te gedragen, niet door andere uitgaanders worden gecorrigeerd. Het gevolg is roken in horecalocaties en excessief (alcohol)gebruik.

Het onderzoek

Den Haag is een stad met veel uitgaanslocaties, van het strand bij Scheveningen tot voorbij Hollands Spoor. Voor jongeren is uitgaan meestal een feest, elkaar opzoeken op andere locaties is een vorm van ontspanning, maar soms wel met risico's voor gezondheid en welzijn. Met kennis over deze uitgaanders kan het beleid van de gemeenten gerichter worden ingezet.

De GGD Haaglanden en Indigo Preventie Haaglanden voeren samen jaarlijks onderzoek uit naar het uitgaansgedrag en middelengebruik van Haagse jongeren tot en met 35 jaar (1,2,3,4,5). Het Haags Uitgaansonderzoek (HUO) bestaat uit een aantal verschillende onderzoeksmethoden: een panelonderzoek, met daarbij ook een beschrijving van het uitgaansgebied in Den Haag (mapping) en een vragenlijstonderzoek onder uitgaanders (survey). Het panelonderzoek en de mapping zijn beschrijvend en kwalitatief van aard en de survey is kwantitatief. De 13 leden van het panel zijn, anders dan de naam doet vermoeden, los van elkaar geïnterviewd in 2021 (zie bijlage). In de periode augustus tot december 2021 heeft een survey plaatsgevonden onder 389 uitgaanders van 18 tot en met 35 jaar (zie bijlage 3).

Dit rapport doet verslag van de panelinterviews en de survey. Meer informatie over het onderzoek staat in de bijlage.

Leeswijzer

Dit rapport bestaat uit twee delen. In het eerste deel wordt verslag gedaan van de locaties en de netwerken waar de panelleden (uitgaanders en professionals) zicht op hebben in Den Haag. Het tweede deel behandelt de aard en omvang van het gebruik van de genotmiddelen alcohol, speed (amfetamine), XTC, lachgas, cannabis, cocaïne en ketamine. In dit deel worden de inzichten uit het panelonderzoek gecombineerd met de resultaten uit de survey. Zowel aan de panelleden als in de survey zijn vragen gesteld over genotmiddelgebruik tijdens de pandemie.

In het panelverslag zal in enkele gevallen de informatie uit de ene bron uitgebreider zijn dan uit de andere, in sommige gevallen ontbreekt informatie uit een bron. Zo is de leden van het panel niet of nauwelijks gevraagd naar roken. De reden is dat *rookgedrag* in mindere mate *alleen* verbonden is met uitgaan dan alcohol en middelengebruik, maar dat rookgedrag ook buiten het uitgaan plaatsvindt en dáár een risico vormt voor de gezondheid. Het panel beschrijft de ervaringen van frequente uitgaanders en (vaak ook) frequente gebruikers. De survey beschrijft een groep uitgaanders, waaronder veel matige of incidentele gebruikers.

In de regel beperkt de survey zich tot het publiek ouder dan 18 jaar in Haagse uitgaanslocaties. Deze locaties waren in 2021 moeilijk toegankelijk. In de bijlage 2. wordt beschreven hoe de survey heeft plaatsgevonden in tijden van corona. De panelleden hebben het over netwerken die verder gaan dan locaties zoals festivals en party's en gaan ook over jongeren onder de achttien jaar. Het panel heeft zicht op 21 scenes.

Locaties en netwerken in Den Haag

Scheveningen: strand, boulevard, landinwaarts

Op Scheveningen strand en landinwaarts is een deel van het uitgaanspubliek weggebleven tijdens corona. Zitfeesten en thuisfeesten in studentenhuizen waren een alternatief. Maar een aantal groepen zijn uit beeld, zoals jongeren uit de andere gemeenten in de regio Haaglanden (Wassenaar, Voorburg).

Het strand van Scheveningen is populair. Inwoners van Den Haag, dagjesmensen uit het land, toeristen van over de grens, zo'n 15 miljoen mensen bezoeken jaarlijks de badplaats. De lokale bevolking uit Duindorp, Scheveningen en inwoners van Den Haag en omstreken zoeken vertier aan het strand of in een van de barretjes rondom Scheveningen strand. In de periode april tot en met oktober verdienen studenten goed geld met werken in strandtenten.

Professionals hebben zicht op de diverse groepen jongeren die in Scheveningen uitgaan. Niet alle groepen zijn door corona voortdurend in beeld geweest. Door lockdowns verdwenen groepen tijdelijk uit beeld. Ook voor de studenten was er tijdelijk geen werk meer in de strandtenten.

Een van de groepen waar de professionals zicht op hebben is een groep *Antilliaanse jongeren*. Ze zijn 18 tot 26 jaar oud, laag opgeleid. Ze mixen goed met Nederlandse jongeren. Ze zijn luidruchtig, drinken veel alcohol, en 20 procent van de groep gebruikt naast alcohol ook andere genotmiddelen. Voor de horeca is een VIP-tafel een goed verdienmodel: geen losse consumpties, maar *'de fles op tafel'*. Deze groep is afkomstig uit Den Haag, sommigen uit Gouda of Rotterdam. Ze gedragen zich uitdagend maar zijn benaderbaar. Uiterlijk is belangrijk, ze zijn goed gekleed, hebben een goed kapsel en dragen sieraden. Deze groep is in tijdens de lockdown nauwelijks zichtbaar geweest, omdat er tijdens de lockdowns minder feesten zijn. De kern van de groep is nu op zoek naar 'iets anders'.

Daarnaast is er een groep *Haagse studenten*. Ze zijn vaak al dronken voor ze op de uitgaanslocaties komen. Ze zijn 18 tot 25 jaar, slim en *'aanwezig'*. Het is voor hen normaal om drugs te gebruiken, zoals MDMA en XTC. Dat is tijdens corona niet veranderd. De studenten zijn *'goed gebekt'*, dat kan leuk zijn, maar wanneer er regels moeten worden gehandhaafd is dat minder leuk. Normaal zijn er gemixte feesten, meestal technofeesten. Tijdens corona werden dat 'zitfeesten'. Ook zijn er veel huisfeesten geweest tijdens corona, vooral bij studenten van de Hotelschool, waar studenten bij elkaar wonen. Voor professionals was ook deze groep minder in zicht.

Ook het zicht op de groep Noord-Afrikaanse uitgaanders is minder geworden. Tot 1,5 jaar geleden waren shishalounges populair onder deze groep. Dat is veranderd. De nieuwe trend is restaurants waarin ook ruimte is om shisha te roken. Dit trekt een nieuw publiek, niet alleen jongeren, maar ook gezinnen. Zo zijn er drie restaurants bij gekomen, en zijn er minder shishalounges zoals we die gekend hebben. Maar ook het zicht op deze ontwikkelingen bij de groep Noord-Afrikanen is minder geworden.

Jong publiek afkomstig uit heel Nederland zoekt vertier op de boulevard. Ze zijn 16 tot 30 jaar. Ze komen met dure auto's, geleased of gedeeld met anderen. Uiterlijk is voor deze jongeren belangrijk. Ze intimideren ander publiek, zorgen voor veel overlast door met de auto's veel lawaai te maken. De coronaregels zijn zogenaamd niet voor hen

bedoeld. Van deze groep gebruikt 30 procent drugs, zoals wiet en lachgas, 80 procent gebruikt alcohol; wijn, wodka en andere sterke drank.

Tot slot is er de jeugd uit Voorburg en Wassenaar die in de zomer uitgaat in Scheveningen. Professionals hebben geen zicht meer op deze groep.

Scheveningen

Groepen jongeren afkomstig uit Scheveningen zoeken elkaar tijdens corona op, vooral in de buitenruimtes. Er is veel gebruik van genotmiddelen. De huidige groep tot 18 jaar is daarop een uitzondering, zij zijn meer gericht op fysiek uiterlijk, fitness, en genotmiddelgebruik is niet 'cool'.

Er zijn diverse groepen jongeren in Scheveningen die in de zomer allemaal de buitenruimtes opzoeken. Een deel is kleinbehuisd. Er is daar een dorpsgevoel, ons kent ons, en iedereen weet wat er in de wijk speelt. Men is er altijd voor elkaar. Gewoontes worden van generatie op generatie doorgegeven, ook als het gaat om het gebruik van genotmiddelen. Het is gebruikelijk om je af te zetten tegen buitenstaanders en er is duidelijkheid over wie er in de wijk is komen wonen en wie er is geboren. Met een grote mond kom je ver.

Er is veel druggebruik. Jongeren weten vaak niet wat ze eigenlijk gebruiken. Er wordt veel geblowd. Coke wordt gecombineerd met blowen om weer helder te worden. XTC is voor het weekend. Daarnaast wordt er ook lachgas gebruikt. Jongerenwerkers merken dat in coronatijd groepen samensmelten. Er is weinig te doen, ze kennen elkaar allemaal en men raakt meer met elkaar verweven.

In coronatijd kunnen ze niet veel meer dan wat sleutelen aan brommers of voetballen. Ze worden onderhouden door hun ouders. Monica [professional in Scheveningen] kijkt af en toe terug in de tijd, naar eerdere interviews. Alcohol, een drankje doen, dat is het dan wel. De 18-plussers, uit vorige interviews, waren veel meer bezig met drugs dan de huidige 18-plussers. De huidige groep let meer op het lichaam, six packs, en het uiterlijk. Er zijn nu ook meer meisjes in de groep, mogelijk is dat een van de oorzaken. De huidige groep vindt drugsgebruik niet cool. De jongeren in de huidige groep tussen 15 en 17 jaar gebruiken niet veel genotmiddelen. Corona is ook een mogelijke oorzaak dat er minder drugsgebruik is, maar de groep hieronder (15-) heeft weer wel interesse in genotmiddelen.

De ouders onderhouden de jongeren, ze hebben altijd wel geld. Ontmoetingsplekken van deze groep zijn pleinen en de duinen. De groep is groter geworden, met duidelijke normen en waarden. Ze zoeken de confrontatie met gezag, maar je kan ze ook voor je winnen. Hun kledingsstijl is 'typsich Duindorp': joggingspakken en voetbalkleding van een merk, zoals Nike.

Grote Markt en Plein

Het publiek op het Plein is anders dan het publiek op de Grote Markt. Het alcoholgebruik is hoog, daarnaast zien we matig cocaïnegebruik en, vooral op de Grote Markt, cannabis. De samenstelling van het publiek op Grote Markt en het Plein is tijdens de pandemie niet veranderd, wel is er minder publiek. Daarnaast ligt de nadruk op het terrasbezoek en afhaalmaaltijden.

Uitgaan in het centrum van Den Haag, dat is de Grote Markt, het Plein en een aantal horecalocaties daar omheen. Verder weg, achter het station Hollands Spoor, ligt de Binckhorst.

Het Plein is vooral netjes. Het is er ruim, en tafeltjes en stoeltjes staan er ordelijk op een rij. Overdag zijn er toeristen en publiek van alle leeftijden. Later op de avond en 's nachts, de 'nachthoreca', zien panelleden en professionals een Nederlands, beetje rechts publiek. Het Plein is 'netjes casual', in maatpak val je niet op, vrouwen in mantelpakjes en als ze gaan stappen, hoge hakken, korte rokjes, volop in de make-up met glitters. Het publiek is 'competitief'. Men wil gezien worden, door kleding en, voor sporters, door 'spierballen' en een goed fysiek. Het is niet de bedoeling dat je aanschuift bij een tafeltje dat al bezet is.

Op de Grote Markt is dat geen probleem. Als het druk is schuif je gewoon aan. Bezoekers noemen de 'huiskamersfeer', een grote familie. De samenstelling is divers, een bont gezelschap. In een maatpak val je hier wel op. Het publiek is divers qua werk en studie. Veel publiek komt uit de kunst- of cultuurwereld, of uit het sociaal- of maatschappelijk werk en advocatuur. Als het gaat om sporten zien we veel 'hang loose' sporten; golf, surfen, skateboarden en dergelijke. Waar het Plein gaat skiën gaat de Grote Markt snowboarden.

Rondom het Plein en de Grote Markt vinden we kroegen. Het publiek is een doorsnee van de samenleving. Het alcoholgebruik is daar flink, het gebruik van andere drugs zoals cocaïne en cannabis is matig.

Zowel op het Plein als op de Grote Markt zien we cocaïnegebruik. Cannabis is gebruikelijk op de Grote Markt, maar niet op het Plein. Maar de grootste drug blijft alcohol. Door de late sluitingstijd op het Plein (05:00 uur op het Plein, 02:00 uur op de Grote Markt) zien we daar vaker de gevolgen van overmatig alcoholgebruik. Voor de pandemie kwam het voor dat uitgaanders onwel werden als gevolg van ketamine en GHB. Tijdens corona kwam dit minder vaak voor.

Tijdens de pandemie was de samenstelling van het publiek hetzelfde. De terrassen werden wel uitgebreid, het aantal uitgaanders was minder. Waar voor de pandemie kon worden gegeten was het nu af en toe alleen mogelijk om eten af te halen.

Alternatieve en andere uitgaanscenes in coronatijd

De Tekno en Technoⁱ scene vinden we niet in clubs en kroegen. Ze organiseren zelf hun feesten. Door de lockdown is er minder spontaan gebeurd in deze scene. Fysiek met elkaar iets doen, iets organiseren, is belangrijk, voor jongeren en jongvolwassenen een uitlaatklep, maar dat was niet meer mogelijk tijdens de pandemie.

Den Haag heeft, naast het Plein en de Grote Markt ook een meer alternatieve uitgaansscene. Gelegenheden waar het 'minder strak' is in vergelijking met steden als

---

ⁱ Techno en tekno zijn beiden elektronische muziekstijlen. Techno is een muziekstroming voor het grote (commerciële) publiek, tekno daarentegen is een (muziek)stroming die zich uit in de underground scene. Dit

Amsterdam waar meer nette clubs zijn. De Binckhorst is een plek voor het meer alternatieve publiek. Daarnaast zijn thuisfeesten een veel voorkomend alternatief in tijden van lockdown. Door de lockdown is er minder spontaan gebeurd. Er moest meer gepland worden. Gebruik je thuis, of bij iemand thuis, dan moet je 's avonds onder invloed door een woonwijk. Het gevolg van de avondklok is dat langdurig druggebruik niet mogelijk is, tenzij je doorgaat tot de avondklok weer voorbij is. Dealers zijn soms voor 21:00 uur klaar. Huisfeestjes zijn eerder voor 4 mensen, waar het vroeger voor 30 mensen was.

Ook alternatieve scenes als *Tekno* zijn door corona getroffen. Als een panellid praat over de teknoscene vallen termen als cyberpunk, hoodies, zwarte kleding, Mercedes 508 busjes, honden en drugs. Ze worden omschreven als nomaden, trekken van hot naar her, soms noodgedwongen. Ze vinden zichzelf ruimdenkend, vredelievend, maar er is veel sociale controle. Men zoekt en vindt in de teknoscene een uitlaatklep die in andere scenes niet zijn te vinden.

Teknofeesten zijn er niet meer. Het samenkomen in coronatijd is vaak niet meer mogelijk en de scene is weggevallen. De teknoscene betekent fysieke aanwezigheid, het is alleen nog mogelijk via webstreams. Het is daardoor moeilijk nu nog bij de scene te komen en te participeren. Kunstenaars in de scene hebben geen locatie meer waarin ze hun werk aan anderen kunnen tonen, en er komt geen feedback meer op hetgeen ze gemaakt hebben.

De scene heeft een gemiddelde leeftijd van 30 tot 40 jaar, vooral met een Nederlandse afkomst, zowel mannen als vrouwen. De meesten hebben niet meer dan een middelbare school opleiding, zijn werkzaam in horeca, zelfstandig of als uitzendkracht. Deze scene is 'ik ben tegen het systeem' en 'de overheid doet niks voor ons', dat gevoel is in coronatijd vooral versterkt. Je ziet ze nu ook bij demonstraties tegen de overheid en het beleid. Ze voelen zich nu nog minder begrepen. Panelleden die zicht hebben op deze groep menen veel depressie waar te nemen. Het vele speedgebruik in deze scene zal daar misschien ook aan bijdragen. Sommigen uit deze scene wonen in kraakpanden, zonder telefoon. Die zijn 'van de radar'. Illegaal zijn er nog wel feestjes, maar binnen de scene worden sommige feestjes niet meer als feest gezien. Je woont in een kraakpand met tien anderen, er is harde muziek en er worden drugs gebruikt. Wat lijkt op een feestje is voor deze scene misschien een doorsnee doordeweekse avond. Als je buiten de groep valt, weet je niks van dat feestje.

'Deze mensen wonen vaak in grote kraakpanden, hebben veel harde muziek. Je hoeft er maar tien bij elkaar te hebben en de muziek gaat al loeihard aan. Tegelijkertijd gebruiken ze veel drugs. Ook op die avonden. Dus wat wij dan misschien als een feestje zien, zien zij als een gebruikelijke dinsdagavond. Gebruik en muziek is een levensstijl i.p.v. een feestje. Als je dan niet in het groepje van die 10 man zit, weet je ook niet af van de bijeenkomsten' [Frank, uitgaander].

De *techno/house* scene is een vrolijke scene. Het opleidingsniveau van de mensen in deze scene is wat hoger dan in de tekno scene, ze zijn wat 'beter bespraakt', hebben andere normen en waarden, staan minder ver van de maatschappij dan de teknoscene. Uitgaanders binnen de technoscene wonen vaak nog thuis. Een panellid geeft aan

---

houdt, onder andere, in dat er voor een selectiever en kleiner publiek illegale raves (die gratis zijn voor de bezoekers) worden georganiseerd op illegale locaties. Deze raves zijn vaak niet bekend onder het grote publiek, die bijvoorbeeld naar techno (en of andere dans) feesten gaan.

weinig informatie te kunnen geven over deze scene, het zicht op deze groep uitgaanders is door de pandemie verdwenen. Wel bestaat het vermoeden dat er binnen de technoscene meer illegale feesten worden gehouden tijdens corona. Waar in de technoscene vooral speed wordt gebruikt, zien we bij techno meer cocaïne.

Tekno en techno hebben verschillend gereageerd op corona. Waar de technoscene een manier van leven heeft die vaak lijkt op een feestje, organiseert men in de technoscene vaker een illegaal feest. In die zin houdt tekno zich meer aan de regels dan techno. Techno gaat wat dat betreft meer los.

“Wonderbaarlijk houdt de technoscene zich meer aan de regels, weet niet wat daaraan de grondslag ligt. Uit de techno hoek zie ik veel meer feesten voorbij komen. Ik denk dat de technoscene het lastiger vindt dat hun spullen in beslag worden genomen. Ik denk niet dat ze het doen uit respect voor de overheid of RIVM” [Frank, uitgaander en horeca professional].

De scene waar veel *hardstylefeesten* worden gegeven is ook weggefallen. De cultuur van deze groep is hecht en open. Afspraken kom je na, men is direct. Niet ‘samen uit, samen thuis’, maar wel je plannen laten weten. Duidelijkheid is fijn. De kern van deze scene ziet elkaar wel als groep, maar de samenstelling varieert sterk. Men kent elkaar, maar niet iedereen gaat met elkaar om.

‘Qua drugsgebruik is de groep meer gaan gebruiken dan normaal. De grens en sociale controle is eraf. Vorig jaar was gebruik gekoppeld aan feestjes. Die zijn er nu niet meer. Mensen komen vaker bij elkaar thuis en elke keer kan het wel een excuus zijn voor een feestje en om drugs te gaan gebruiken. We zeggen minder van elkaars gebruik. Het is een moeilijke tijd, even ontspannen of de realiteit vergeten willen we iemand nu niet ontnemen’ [Frank, uitgaander en horeca professional].

Kunstevents en kunstexposities op de KBAK (Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten) zijn er nog wel, maar in coronatijd online. Daardoor is het minder spontaan, je kan niet even binnen lopen. Het sociale deel vindt plaats in de chat. Een online meeting kan worden opgenomen, en dat voelt als een vorm van sociale controle.

“Normaal gebruik je openlijk een middel, nu kan dat opgenomen worden en doe je dat dus niet. Gek doen, maar wel als groep”. [...]

Uitgaanders

Veel jongeren zijn hun bijbaantje in de horeca kwijtgeraakt. Een deel geeft aan contact te verliezen met de scene en vooral om te gaan met een kleine vriendenkring. Het gebruik van genotmiddelen vond tijdens de pandemie niet alleen plaats tijdens het uitgaan, maar ook thuis, tijdens huisfeesten.

Jochem is een 22 jarige uitgaander. Hij gaat uit met een kleine vriendenkring, 4 tot 5 vrienden en een kennissenkring van 20 uitgaanders. De vriendengroep is gezellig, ‘prettig gestoord’, sociaal en ‘easy going’. Ze zijn er voor elkaar, spreken elkaar ook aan op gedrag. Het gaat om de gezelligheid, elkaar een goed gevoel geven. Ze hebben een Nederlandse achtergrond. De groep ontstond tijdens het werken in een strandtent. Ze zien elkaar op het werk, blijven na afloop wat met elkaar drinken en gaan dan uit. Meestal op het strand, bij slecht weer naar het Paard, de Binckhorst of ze spreken af op de Grote Markt. Een keer in de week biljarten ze in de kroeg. De huidige omvang van de uitgaanscene is moeilijk te bepalen, alles is door corona weggefallen. Tijdens de

lockdown zien ze elkaar niet meer dagelijks, zoals voor corona. Ook buiten het werk om is er weinig contact. Wel zijn er nog illegale raves, maar daar komt Jochem niet.

De scene bevindt zich voornamelijk op het strand. Het is er gezellig, sociaal en open. Op het strand hang je de hele dag, een soort community. Je maakt er sneller een praatje met een onbekend iemand dan op het Plein. Er worden drugs gebruikt, dat geeft mede het communitygevoel en het snel contact maken makkelijk. Men is minder serieus en accepteert elkaar makkelijk. Werken op het strand betekent veel uitgaan. Te veel, want je bouwt niet iets op, Jochem ziet dat je hierdoor niet 'vooruitkomt'. Om verder te komen met je leven moet je uit deze scene. En bij slecht weer is er geen 'strand' en heeft iedereen weer z'n eigen leven.

Uitgaan is spannender dan thuisblijven. 'Rewinden', alles loslaten, genieten van het moment. Eigenlijk is het geen bewuste keuze, dan zou je thuisblijven, werken en andere plannen maken. Tijdens de lockdown, als de horeca dicht is, zijn het de afters bij elkaar thuis. Met dezelfde mensen telkens naar een andere plek.

Emiel is een uitgaander van 22 jaar. Hij heeft een vriendenkring van 5 vrienden, 25 kennissen gaan uit in dezelfde scene. Het merendeel is man, van Nederlandse afkomst, een paar van Surinaams/Indonesische afkomst. Ze studeren, HBO; economie, bedrijfskunde of technische opleidingen. Tijdens corona zitten ze zonder bijbaantjes, want die vinden ze meestal in de horeca op het strand.

Het is een gezellige groep, erg betrokken op elkaar. Ze zijn koppig, en nemen elkaar 'voortdurend in de zeik'. Ze corrigeren elkaar als het gedrag daarom vraagt, bijvoorbeeld agressief gedrag. Ook de mening van de groep is belangrijk (is mijn nieuwe vriendin ok?). Wat ze bindt is humor en muziek. Er wordt veel gedronken, tijdens en na het werk in de strandtent. Nu is dat minder doordat ze er niet meer werken. Ze spreken met elkaar af, drinken een fles sterke drank en gaan dan uit, meestal in de stad. Ze gebruiken geen drugs, alleen af en toe wordt er geblowd. Een deel van de groep voetbalt, ook daar wordt gedronken. Op 2 tot 3 dagen in de week wordt gedronken, zo'n 8 tot 14 glazen per keer.

Emiel vindt de sfeer op het Plein niet prettig, er lopen te veel foute figuren. Er heerst echt een uitgaanssfeer met veel gebruik van drugs en een negatieve energie. Dat is anders op de Grote Markt, daar kan je rustig een drankje drinken, en worden minder drugs gebruikt. Hoe later op de avond, hoe minder de sfeer op het Plein door te veel drank en drugs.

Uitgaan kan in coronatijd niet meer, maar de groep komt nog bij elkaar. Vroeger gingen ze stappen, nu gaan ze gamen en drinken. Dat noemen ze nog wel 'zuipen'. Maar de 'betekenisgeving' van uitgaan is weg. Stevig zuipen is minder geworden, dat was vooral verbonden aan het werk in strandtent en stappen.

Petra is 26 jaar, en gaat uit met 15 uitgaanders. Haar netwerk is 50 personen groot, en bestaat uit kennissen van school, sport en contacten met internationale studenten. De groep bestaat voor meer dan de helft uit mannen. Gemiddeld zijn ze 25 jaar oud. Een paar studeren, de rest werkt in de evenementensector, als ambtenaar, in ict of als gymdocent. Het opleidingsniveau is hbo of wo. De groep kent elkaar door het werk in de horeca. Ze kunnen goed drinken, en het gezellig hebben met elkaar. De groep wisselt van samenstelling, maar blijft rond de 15 personen. Ze vinden zichzelf tolerant en accepteren veel van elkaar. En ook al ga je uit de groep door verhuizing, je houdt contact.

In het begin werden de coronaregels strikt opgevolgd, dat werd in de loop van de pandemie minder. De groepjes die elkaar zagen werden kleiner, thuis afspreken gaat moeilijk met de volledige groep. Men spreekt elkaar in groepjes van 3 tot 4 personen. Maar sociaal kwam men niets te kort. De groep werd zelfs hechter, doordat ze elkaar vaker spreken. Er werd wekelijks gesport, maandelijks gegeten, geborreld, verjaardagen gevierd en huisfeestjes gehouden. Met de avondklok werd er lang doorgefeest (of de avondklok werd omzeilt). In de zomer was er het strand. In de loop van de tijd is de groep minder losbandig geworden, misschien volwassen geworden, misschien door de avondklok. Er gaat ook meer aandacht naar het werk.

Muziek is electric en techno, maar ook hardstyle. Vaak komt de muziekvoorkeur voort uit het soort horeca waar men werkzaam is. Het gebruik van alcohol en drugs was in de corona tijd zeer wisselend. In het begin van de coronatijd was dat meer dan anders. Er werd tijdens etentjes bij elkaar thuis gebruikt, en uit verveling werd er meer gebruikt dan voor de pandemie: XTC, SOS (cocaine), 4fa, ketamine, 2cb, truffels en miauw miauw. De persoonlijke gesprekken kwamen daardoor wel meer op gang. Tijdens de zomer, toen er weer meer uit werd gegaan, werd het gebruik minder. Maar na de zomer werd het gebruik weer meer: alcohol vooral bier/wijn, af en toe mixdrank en cocktails. Ook werd er geëxperimenteerd met andere drugs. Omdat festivals niet doorgingen worden er huisjes gehuurd om een weekend goed door te halen.

Uitgaan kan niet meer en dat wordt niet gemist, maar je ziet daardoor wel minder mensen. De kennissenkring rond de intieme vriendenkring is kleiner geworden. De scene zie je niet meer. Den Haag heeft geen festivals, en voor corona ging de groep naar Amsterdam of Rotterdam. Door corona gebeurt dat niet meer. Afters en thuisfeesten zijn leuk en goedkoper. Een deel van de groep is naar illegale underground feestjes gegaan, via via kom je te weten waar je moet zijn. Maar uiteindelijk zijn de feestjes door de politie onderbroken.

Uitgaan is op stap samen met vrienden, de groep is te groot om met z'n allen thuis af te spreken. De sfeer in de stad, je bent even weg, je komt anderen tegen, en je gaat ook voor het dansen en de muziek en de sfeer in de stad. Tijdens corona moet er meer stiekem gebeuren.

Lars, een man van 36 jaar, Nederlander, gaat nog steeds uit. Hij heeft een groot netwerk waarmee hij uitgaat, eigenlijk is er geen sprake van een vaste groep. Hij bezoekt verschillende feesten, ook buiten de randstad. Door corona heeft hij alleen nog zicht op de tekno- en technoscene. De gemiddelde leeftijd is 30 jaar, iets meer mannen dan vrouwen, en voornamelijk van Nederlandse afkomst.

Door corona is de evenementensector weggefallen, de scene van tekno en techno zag elkaar tijdens deze evenementen, maar tijdens corona is dat niet meer het geval. Vrienden die je vroeger regelmatig zag, zie je nu veel minder. De kern van vrienden is weg, het zijn nu kleine groepjes, vaak vrienden die in de buurt wonen. Lars is van baan veranderd en ziet dus nog maar weinig vrienden uit de evenementensector. Hij ziet minder middelengebruik door het wegvallen van de evenementen. Ook door zijn kantoorbaan van 9 tot 5, daardoor eet hij wel regelmatig met vrienden, maar wordt er niet meer gefeest. Misschien zijn er wel vriendengroepen die thuis drugs gebruiken, maar die ziet hij minder.

De uitgaansscene is er door corona niet meer. De technoscene gaat, zij het voorzichtig, wel door met kleine bijeenkomsten. Het risico bestaat dat feesten worden onderbroken. Vaak gaat het om kleine bijeenkomsten zoals verjaardagen in oude panden. Soms ging

Lars naar een illegale bijeenkomst, maar bij aankomst bleek dat deze al was afgelast. Per scene verschilt het hoe ze naar maatregelen kijken. De technoscene staat wat verder van de maatschappij, meer tegen vaccinatie en tegen het beleid. De hardcorescene zet ook eerder af tegen coronaregels dan bijvoorbeeld de techno/housscene. Andere scenes zijn minder kritisch richting de overheid.

Naomi is een 24 jarige uitgaander. Tijdens de pandemie was haar vriendengroep nog 10 mensen groot. De gemiddelde leeftijd is 25, 26 jaar, de man/vrouw verhouding is 50/50, voornamelijk van Nederlandse afkomst, Oost-Europees en Groot Britannie. De meesten doen een creatieve opleiding of iets op het gebied van sociaal werk. Een bijbaan in de horeca was niet meer mogelijk, de meesten zijn wat anders gaan doen zoals verkoopmedewerker of bezorger. De kennissengroep daar omheen ziet ze veel minder vaak. De technoscene waar zij deel van uitmaakt bestaat nog wel maar leeft vooral via life streams. Alles staat een beetje stil, dus heeft ze weinig zicht op wat er verder gebeurt. Er zijn wel (techno)feestjes, maar vaak thuis. Via mond-tot-mondreclame wordt bekend gemaakt waar de feestjes zijn. Vaak thuis, maar heb je ook een huisfeest als je met 2 mensen een pilletje doet? Veel huisfeestjes vinden plaats bij uitgaanders thuis, liefst bij een woning zonder burens. Er zijn ook feestjes geweest in een atelier, maar daar moest je 's ochtends weg zijn. Eigenlijk zijn dit de enige opties om een feestje te houden, en buiten kan ook niet, daar komen mensen snel achter.

Door corona is haar vriendenclub opgesplitst. Ze gaat nu om met mensen die dichtbij staan, en dat kunnen vrienden zijn uit verschillende groepen. De focus ligt meer op de kleine groep goede vrienden dan op de scene. Ze verwacht dat als het weer mag en er meer feestjes zijn, er weer dingen met z'n allen worden gedaan. De bindende factor met de huidige groep, in coronatijd, is dat ze dichtbij elkaar staan. Deze groep is relaxed, houdt niet van drama. Drugs worden nog steeds gebruikt, en doordat feestjes thuis plaatsvinden en minder vermoeiend zijn wordt er langer doorgegaan, en daardoor meer gebruikt. Ook door verveling en uitzichtloosheid. Zelf probeert Naomi bewust te kiezen wanneer ze gebruikt. In coronatijd was er weinig perspectief, veel stress, een deel was werkloos of dakloos, vrijheid wordt beperkt door bijvoorbeeld de avondklok. Veel jonge mensen hebben het zwaar, zitten veel thuis. Iedereen gaat er anders mee om. Nu de pandemie op z'n eind loopt is er wel weer meer perspectief en is iedereen wat positiever.

Motieven om uit te gaan zijn hetzelfde als voor corona: uitgaan is een uitlaatklep en er is behoefte aan sociaal contact. Dit is nog duidelijker geworden, nu je de mogelijkheid niet hebt. Je zoekt elkaar nu op in kleinere groepen. Drugs helpen je rustiger te worden en het gebruik kan ook een uitlaatklep zijn. Omdat er in het dagelijks leven minder gebeurt ben je op zoek naar een serotoninekick. Verveling is ook een motief om uit te gaan, maar dan zoek je naar iets wat nu niet mogelijk is.

Valentina is uitgaander. Ze is 28 jaar en kent honderd mensen waarmee ze uitgaat. De scene telt zo'n 200 personen. Ze geeft aan weinig zicht te hebben op de uitgaanswereld van deze groep tijdens corona. Alles wat ze weet en vertelt is van voor de pandemie. Maar zo nu en dan geeft ze toch aan wat de pandemie heeft veranderd.

De vriendenclub is groot, maar de uitgaanslocaties zijn ook niet mainstream. Semi-underground wordt het genoemd, en het zijn mensen die niet naar de gelikte club willen, 'een oude loods is ook prima'. De groep is ruimdenkend, zet zich af tegen mainstream en is ondernemend. Ze zijn werkzaam in de evenementensector of de horeca. Sommigen zijn DJ, muzikant of artiest. Anderen zitten in de creatieve sector

zoals kleding maken, tatoeëren of als kunstenaar. De groep staat open voor alle soorten drugs en houdt van experimenteren. De locaties hanteren een opendeurenbeleid, iedereen die zich kan vinden in de scene mag naar binnen. De muziek wisselt; techno, drum&bass of disco, geen mainstream electronic dance music. Tijdens corona was het voorbij met de illegale raves. Handhaving en politie ontruimden illegale feesten.

De groep houdt van experimenteren, sommigen zijn 'psychonaut', zijn actief op zoek naar nieuwe drugs zoals paddodruppels. Er wordt vaak cocaïne gebruikt, vooral door horeca mensen. Middelen die in de samenleving niet geaccepteerd zijn worden niet gebruikt, zoals crystal meth, crack of heroïne. Klassieke middelen weer wel, zoals LSD, XTC, MDMA, speed, cocaïne en designerdrugs. Welk middel veel wordt gebruikt gaat in golven, zo is nu ketamine wel populair. Een deel van de groep is een Haagse 'GHB klik'. Zij drukken snel een stempel op een feest, met conflicten tot gevolg. De groep is verdeeld als het gaat om het soort drugs. Sommigen vinden dat GHB, speed of cocaïne niet kan, anderen denken daar anders over.

Voor het uitbreken van de pandemie ging deze groep ieder weekend naar een feest, gebruikte drugs en ging na afloop naar een after. Nu zitten ze thuis of op een huisfeestje. Valentina meldt dat het druggebruik daardoor moeilijk te beperken is. Het gebruik sluipt ook op andere momenten dan tijdens het uitgaan in. De combinatie van slechte zelfbeheersing, corona en een 'open mind' als het gaat om drugs zorgt ervoor dat het mis kan gaan.

"Die open blik op drugs heeft ook een keerzijde"

en

"Het is denk ik een risico van deze groep dat ze soms vergeten hoe de mainstream zich gedraagt.....Deze groep ziet niet altijd in dat niet iedereen drugs gebruikt of dat het voor sommige mensen heftig kan zijn dat er gesnoven wordt..... Dat het zo genormaliseerd is dat iemand een snuifje neemt in de wc, schouderophalend, en dat er iemand naast staat..... het feestje binnenkomst en deze persoon ziet snuiven wat heel heftig kan zijn".

"Soms je keihard afzetten tegen de mainstream is tot een zekere hoogte wel leuk, maar uiteindelijk wil je toch wel meedraaien in de maatschappij"
[Valentina, uitgaander].

Het normaliseren van alcohol en drugsgebruik, zoals dat in deze scene het geval is, is niet mogelijk in elke setting en niet iedereen is zich daarvan bewust. De meesten groeien uiteindelijk uit de groep, bijvoorbeeld door een baan of omdat ze ouders worden. Vaak blijf je dan met een kerngroepje omgaan en veranderd je middelengebruik mee met de omstandigheden. Geen definitief afscheid van de scene, maar wel minder frequent en minder gek doen.

Uitgaan is je ontladen, je vrienden weer zien maar ook middelengebruik. Door corona zijn er meer livestreams en huisfeestjes. De scene is niet veranderd, maar de avonden zijn anders ingevuld. Je spreekt een plek af waar je die nacht naar toe gaat, en je doet dan of 1 drankje en dan naar huis, óf je blijft de hele nacht. Om dan wakker te blijven ga je meer gebruiken. Een deel van de groep is verantwoordelijker geworden en heeft andere hobby's gevonden.

Jeroen is een uitgaander van 25 jaar. Hij heeft een vriendenkring van 30 uitgaanders. Daaromheen is een kennissenkring van 20 uitgaanders. De scene bestaat uit uitgaanders op de Grote Markt en Scheveningen. De verhouding man/vrouw is fifty/fifty, de gemiddelde leeftijd ligt tussen de 20 en 30 jaar, voor het merendeel van Nederlandse afkomst, een aantal komt uit de rest van Europa. Driekwart van de jongeren studeert, hbo en wo.

De vriendschappen van Jeroen zijn ontstaan in het studentenhuis waar hij woont. De meesten hebben een baantje in de horeca. Ook via de horeca zijn vriendschappen voortgekomen. Al met al een gezellige positieve groep jongeren. Ook als er een huisgenoot vertrekt blijft de vriendschap. Men houdt zich strikt aan de coronaregels, maar ervaart dat wel als frustrerend. De kring van kennissen rondom de vriendenclub zien ze door corona minder vaak, de groep is meer op zichzelf aangewezen. Een deel van de vrienden en kennissen buiten het studentenhuis zijn ze zelfs uit het oog verloren. Omdat je samenwoont ga je meer praten, de onderlinge communicatie in coronatijd is anders dan daarvoor.

Het gebruik van genotmiddelen is toegenomen, en doordat Jeroen en z'n vrienden veel thuis zitten is het zicht op elkaars gebruik groot. Bier werd gekocht met het huis en de consumptie werd bijgehouden met een turfsysteem. Coke wordt meer gebruikt, tijdens corona niet op feesten, maar altijd thuis. Het zijn echte nachtbrakers, eigenlijk is dat niet te combineren met een normaal leven. Het nachtbraken en middelengebruik is voor hen genormaliseerd.

Nena is 38 jaar en gaat uit met een groep wat oudere uitgaanders, gemiddeld 37, 38 jaar oud. De groep bestaat voor twee derde uit mannen, voor de helft van Nederlandse afkomst, voor de helft Italiaans of Portugees. Vijftien vrienden en vriendinnen, vijftig kennissen waarmee ze ook uitgaat. Haar favoriete uitgaanslocaties waar ze zicht op heeft zijn de Grote Markt en clubs bij de Binckhorst. Verder houdt ze van Hardcore feesten en Frenchcoreⁱⁱ. De meesten hebben niet gestudeerd, werken in de horeca. Vooral haar Italiaanse en Portugese vrienden werken in restaurants. Zelf heeft ze gewerkt in een coffeeshop, daar kent ze veel van haar Italiaanse vrienden van. Ze zien elkaar niet alleen bij het uitgaan, ook in het 'normale leven'.

Het is voor een deel een losbandige groep, zowel met drugs als met seks. Nena heeft jonge kinderen, en is zelf wat rustiger. Om wakker te blijven tijdens het uitgaan mag het vooral hard zijn: frenchcore, hardcore, tekno en harder. Ook om wakker te blijven, in combinatie met gebruik mdma (Italianen noemen het md, 'emmedie'). Daarnaast worden ook anderen middelen gebruikt zoals coke, ketamine, speed, ghb, lsd (wel minder).

De groep houdt elkaar in de gaten of iemand niet te ver gaat, *'te hard gaat op drugs, of opeens verdwenen is van een feest'*. Je helpt iemand door er iets van te zeggen. Paradoxaal, je weet wat je aan elkaar hebt, maar aan de andere kant sleep je elkaar ook mee. Nena heeft zelf wat meer afstand genomen tot de scene vanwege haar gezin. Dat ziet ze ook om haar heen, en veel Italiaanse en Portugese vrienden gaan terug naar hun land.

Tijdens corona gebeurde er niet veel. Nena gaat niet naar illegale feesten. Als het kan gaat de groep graag naar cafe's of een terras op de Grote Markt. Daar is divers publiek

---

ⁱⁱ **Frenchcore** is een sub genre van **hardcore** house. De stijl verschilt van andere vormen van **hardcore** in termen van een hoger tempo, meestal boven de 200 BPM, en een luide en vervormde onconventionele baslijn.

dat geen commentaar heeft op elkaar. Sommige leden van haar vriendengroep gaan eens in de week naar afters of (illegale of thuis) feesten. Die kunnen lang duren, tot anderhalve dag.

De meeste illegale feesten worden in Brabant gehouden op grote velden en heide. Vooral Tekno en Drum & Bass. Zelf heeft ze gehoord van een feestje in het Zuiderpark voor 100 mensen. Er staat dan een muziekinstallatie, 'en dat moet er dan uit zien of iemand toevallig leuke muziek opzet'.

Uitgaan doe je om te ontspannen, om fijne mensen om je heen te hebben. Als je een vrije avond hebt, is het leuk om elkaar op te zoeken. Toen niks kon door corona is er ook via Zoom afgesproken.

Veel muziek van vroeger wordt weer populair, zoals hardcore, muziek van vroeger wordt geremixt en oude soul muziek komt terug.

Het valt Nena op dat jongeren veel drinken en blowen. Ook doordat de horeca eerder dichtgaat wordt er veel gebruikt. En omdat er minder te doen is gebruiken mensen thuis ook meer. Feestjes zijn nu meer thuis of ergens buiten. Sommigen trekken zich ook terug, zie je minder bij het uitgaan. Je gaat makkelijk elke dag drinken, dat sluipt erin.

Genotmiddelen

Alcohol

Alcohol, de meest gebruikte drugs. Altijd aanwezig en door bijna alle uitgaanders gebruikt en met andere genotmiddelen gecombineerd. Wordt door veel uitgaanders én professionals gezien als één van de meest risicovolle drugs.

Frequentie, patronen en dosering

Volgens de uitgaanders van het panel wordt alcohol gedronken voor de gezelligheid en ontspanning, omdat iedereen het doet en het voor veel een gewoonte is. Bij zes van de acht uitgaanders wordt door een deel van hun omgeving dagelijks alcohol gedronken, 50% tot 100% van hun omgeving drinkt wekelijks. In de top 5 van uitgaansmiddelen plaatsen bijna alle uitgaanders alcohol op plek één.

Het aantal alcoholische drankjes dat op een avond wordt gedronken verschilt per groep en persoon van 2 tot meer dan 12 drankjes. Doordeweeks wordt er over het algemeen minder gedronken, in het weekend meer. Door de avondklok verandert de dosering. De uitgaanders drinken tot de horecalocatie dicht gaat, of thuis. Als er een avond wordt doorgehaald, tot de avondklok weer voorbij (04:30) is, wordt er meer gedronken.

“In een club drink je tot het feestje voorbij is en in een café tot wanneer de kroeg dicht gaat en nu drink je tot alles op is. Ik weet niet of er in hoeveelheid meer of minder wordt gedronken, maar ik weet wel dat de mensen die op een huisfeestje of op een chillsessie zuipen minimaal 8 glazen drinken.” – [Valentina, uitgaander].

Sociale setting en rituelen

Voor de coronacrisis werd alcohol in diverse verschillende settings gedronken. Tijdens de coronacrisis werd alcohol vooral thuis gedronken of buiten, als het mooi weer was. Als de maatregelen het toelaten wordt er ook op het terras gedronken. Alcohol is heel makkelijk verkrijgbaar, maar door de avondklok is het wel moeilijker om na 20:00 uur alcohol te kopen. Daardoor kopen de meeste panelleden alcohol al wat eerder op de dag. Toch zijn er ook bezorgdiensten die na 20:00 uur alcohol bezorgen. In de horeca is de prijs voor een biertje 2 tot 3 euro, in de supermarkt betaal je 10 euro voor een kratje.

“Ik vind het nu dat je maandenlang thuis hebt gedronken een stuk goedkoper. Wat je normaal voor een fles uitgeeft moet je nu voor een glas betalen (in de horeca).” [Nena, uitgaander].

Motieven, effecten en risico's

Alcohol wordt gedronken voor de gezelligheid, maar ook uit gewoonte. De uitgaanders geven aan dat je je door alcohol meer op je gemak gaat voelen en ook wat lossier wordt. Daardoor word je opener en maak je makkelijker contact met anderen. Daarnaast kan alcohol er ook voor zorgen dat je minder stress voelt en je minder zorgen maakt.

De negatieve effecten van alcohol zijn divers. Er zijn fysieke effecten zoals een uitgaander hieronder beschrijft:

“Katers, geheugenverlies, kwade dronk (agressie), lichamelijke schade, hersenletsel.” [Jeroen, uitgaander]

Daarnaast zijn er ook effecten die invloed hebben op anderen. Uitgaanders noemen dat het moeilijker is om met je emoties om te gaan, die worden door alcohol vergroot. Daardoor kun je agressief of jaloers worden. Daarnaast heb je minder controle,

waardoor je lomp kunt worden of dingen vergeten en over grenzen kunt gaan. Ook geven de uitgaanders aan dat alcohol gebruiken geld kost, soms meer dan gepland.

“Door alcohol worden mensen dronken, hierdoor kunnen anderen mensen zich niet op hun gemak voelen. Hun zelf voor schut zetten en daardoor ook de groep voor schut zetten.” [Petra, uitgaander]

Volgens de uitgaanders wordt alcohol met allerlei soorten drugs gecombineerd. De reden is dat er bijna altijd alcohol aanwezig is en dat men dan overgaat op iets anders, zoals cocaïne, wiet, pillen en speed. Het wordt gecombineerd om scherp te blijven en meer te kunnen drinken. Een uitgaander ziet dat in de coronaperiode meer gecombineerd wordt met alcohol en cocaïne:

“Afgelopen jaar deze combo meer gebruikt, bij thuisfeestjes vooral. Normaal op een feest is er ook meer afleiding en een continue wisselende omgeving. Je moet nu meer moeite doen om verborgen te gebruiken. Als mensen toch al thuis zitten en elkaar vertrouwen dan is het makkelijker om erover te beginnen, drempel is lager, dealer komt langs en die vertrekt weer, stuk geheimzinnigheid valt weg.” [Jeroen, uitgaander]

Een deel van de uitgaanders geeft aan dat niet iedereen zich bewust is van de risico's van combineren, of wel bewust is en gebruikt wat men denkt aan te kunnen.

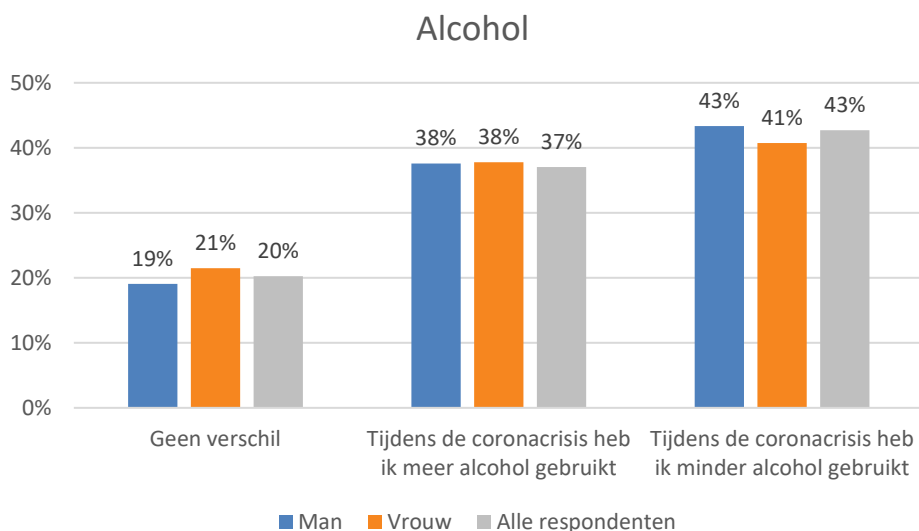
Survey

Tweënnegentig procent van de uitgaanders geeft aan in de afgelopen maand alcohol te hebben gebruikt, 96% heeft ooit (afgelopen maand, jaar of langer geleden) alcohol gebruikt. Er zijn geen verschillen in leeftijd en geslacht in het gebruik van alcohol bij de ooit gebruikers

Alcoholgebruik tijdens corona

In de survey is aan de uitgaanders (van de groep alcohol gebruikers in de afgelopen maand en jaar) gevraagd of ze in coronatijd meer, minder of evenveel hebben gebruikt in vergelijking met de periode voor corona (zie onderstaande figuur). Een iets hoger percentage uitgaanders is minder alcohol gaan drinken in vergelijking met het percentage dat meer alcohol is gaan drinken tijdens de coronacrisis .

Figuur 1. Percentage uitgaanders dat tijdens de coronacrisis meer, minder of even veel alcohol is gaan gebruiken naar geslacht.

Amfetamine

Speed, goedkoper dan cocaine. Voor de pandemie alleen voor op feesten en festivals, maar sinds corona soms ook voor thuis en afters. Speed heeft een slecht, 'ranzig' imago, uitgaanders zien bij gebruikers negatieve effecten als een slecht uiterlijk en opgefokt gedrag door het speedgebruik.

Frequentie, patronen en dosering

Speed of Amfetamine snuif je, bijvoorbeeld uit een vloeitje. Het is normaal gesproken niet moeilijk om aan amfetamine te komen. Maar volgens uitgaander en horeca professional Frank is het de handel moeilijk gemaakt waardoor speed niet voorhanden was, wat weer leidde tot prijsstijgingen. Naomi [uitgaander] meldt dat door de avondklok het moeilijk is om aan amfetamine te komen. In het (Tekno) netwerk van Frank [uitgaander, horeca professional] zitten vijf dealers. Je gaat het halen, de dealer bezorgt, of vindt je in de Teknosetting, vaak een kraakpand, maar in de groep van Frank zitten ook social dealers. Vooraf bel je even. Voor een gram amfetamine betaal je 5 tot 10 euro. Iets duurder tijdens de lockdown, toen was bezorgen na de avondklok een risico voor de bezorgdealer.

Op een avond gebruik je 0,25 gram. Je snuift een lijntje en

"als er een taboe is [op de locatie mag je geen speed gebruiken] gebruik je een sleutelpunt speed op de wc" [uitgaander Lars].

Tijdens corona is er minder gebruikt. Speed is lekker bij Tekno of Hardcore, maar er waren minder feesten, dus

"Je neemt minder omdat je niet zo door het geluid hoeft te gaan dan normaal" [uitgaander Naomi].

Valentina gebruikt samen met haar groep vrienden. Speed wordt bij elkaar gelegd en iedereen neemt een paar lijntjes. Drie gram per sessie per groep, per persoon ongeveer 0,3 gram. Men heeft vaak geen idee van de kwaliteit van de amfetamine. Testen gebeurt niet, men vertrouwt de dealer. En vaak test je pas wanneer het *'effect ongewenst was'* [Valentina].

In sommige scenes wordt het niet gewaardeerd wanneer iemand amfetamine gebruikt. Speed is geen populaire drug, het heeft een wat ranzig imago, 'speed is voor junks' [uitgaander].

Sociale setting en rituelen

Alle dealers verkopen speed. Je belt ze op en ze bezorgen. Daarnaast zijn er social dealers, leden van je scene die speed kopen, en het aan vrienden en kennissen doorverkopen. Die doen dat niet om geld mee te verdienen. Als er een feestje is dan plan je de koop vooraf. Maar als er geen feesten zijn dan gebruik je wanneer iemand het toevallig in huis heeft.

"festivals, thuis/afters, underground/raves. En discotheken, waar het wat donkerder is" [Nena, uitgaander].

Vooraf in de Teknoscene is amfetamine makkelijk verkrijgbaar. Maar ook daar wordt het, door minder feesten in kraakpanden, moeilijker.

Speed wordt vaak gecombineerd met alcohol en cannabis. Soms ook met GHB en ketamine.

"extra ervaring. Proberen en als het goed gaat is het fijn, uiterste eruit halen"
[Petra, uitgaander].

Alcohol, cannabis of wiet maken je relaxed, verdoven. Met speed word je weer een beetje scherp en wakker. Met speed kan je alcohol blijven drinken. Andersom geldt het ook, je wilt niet alleen maar 'vlak uit je dak gaan', maar het gezellig maken door iets anders erbij te gebruiken waarmee je relaxed wordt. Maar niet iedereen weet dat combi's ook negatieve effecten kunnen hebben. In de Tekno scene wordt speed ook gecombineerd met LSD. LSD maakt je moe, speed niet, houdt je wakker. De combinatie is nu, door minder gebruik van speed als gevolg van de lockdown, minder gebruikelijk.

Motieven, effecten en risico's

Het effect van speed heeft met tijd te maken. Je krijgt meer voor elkaar in dezelfde tijd, omdat je niet hoeft te slapen. Je maakt langere dagen, kan langer bij sociale evenementen blijven. Van speed krijg je energie. En wanneer er een feestje is 'waarom niet?'. Met speed kan je een nacht doorhalen, je blijft langer wakker, het effect kan tot 12 uur blijven. Je kan de avondklok omzeilen, je hoeft niet om 8 uur weg te gaan, maar je kan makkelijk wakker blijven om na de avondklok naar huis te gaan.

Speed gebruik je op feesten en festivals. Maar uitgaanders melden dat het nu ook thuis of tijdens afters wordt gebruikt: *'..., uitlaatklep en ontspanning. Nu kun je het niet meer op dezelfde manier gebruiken'* [Naomi, uitgaander].

Uitgaander Petra laat ook blijken dat speed een slecht imago heeft. Volgens haar is de prijs de enige reden waarom je speed gebruikt en geen cocaïne, speed is goedkoper. En na afloop voel je je brak, sommigen worden agressief. Het is verslavend, en bij mensen die het regelmatig gebruiken zie je 'de aftakeling'. Soms eet je drie dagen niet meer, het is

"een stukje zelfdestructief gedrag dat kenmerkend is voor speedgebruiker. Deels waarom een cokegebruiker zegt dat hij geen speed wil" [uitgaander Nena].

De uitputting is negatief, je lichaam krijgt een ongelofelijke klap, je voelt je drie dagen depressief. Je huid wordt slechter. En op een gegeven moment ben je niet meer gezellig, doe je opgefokt, niet gezellig. Frank [uitgaander, horeca professional] noemt tandbederf, verslaving, psychose, oververmoeidheid, ingevallen wangen. Het is net zo schadelijk als alcohol. Met veelvuldig speedgebruik drijf je snel af van de normale maatschappij.

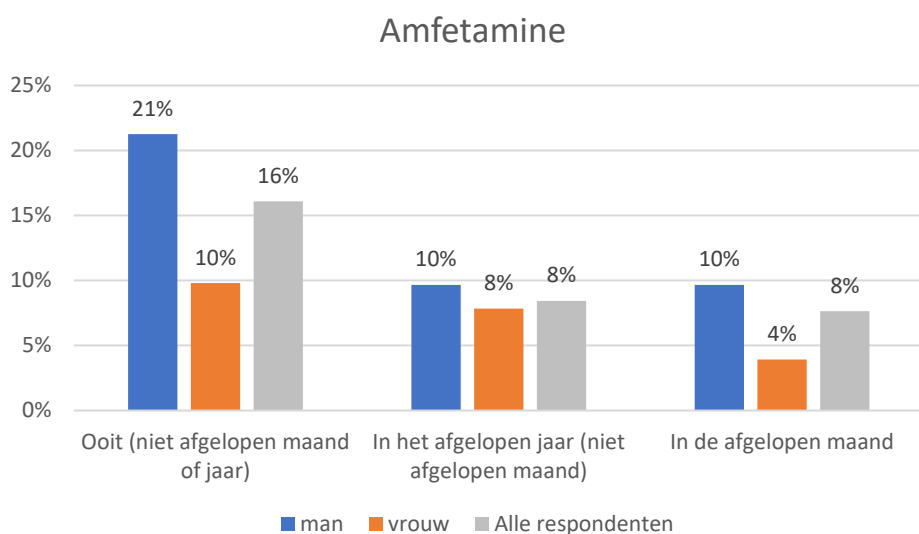
Het gebruik is minder in tijden van corona. Er zijn minder Tekno feesten, minder feesten op kraakpanden, locaties waar amfetamine populair is. Frank [uitgaander, professional]:

"Het gebruik was al niet heel hoog, het is nu nog minder geworden. Andere stimulerende middelen worden meer gebruikt. Speed was niet echt een sexy middel in de kerngroep, lomp rauw, niet gepolijst. Het klikt minder met de kerngroep".

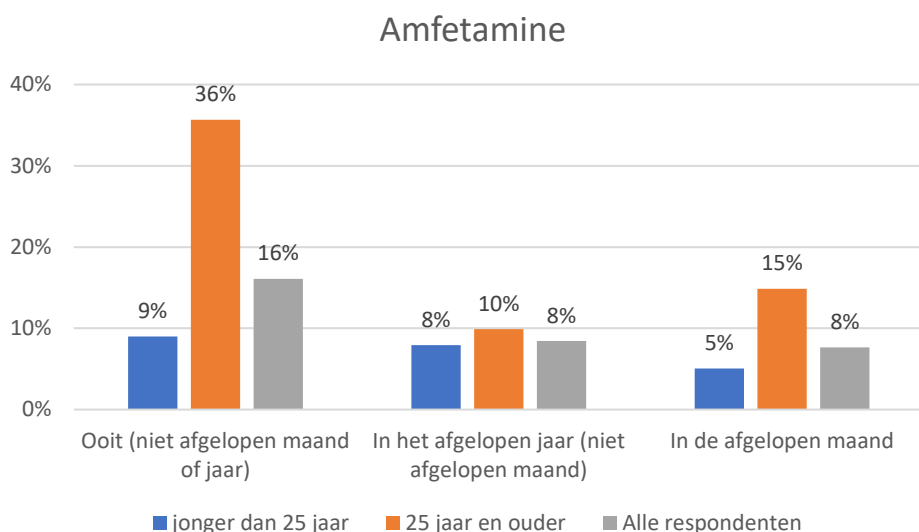
Survey

Een derde (32%) van de uitgaanders heeft ooit (afgelopen maand, jaar of langer geleden) speed gebruikt. Het percentage mannen dat ooit speed heeft gebruikt ligt hoger (41%) dan het percentage vrouwen (22%). In de afgelopen maand heeft bijna 1 op de 10 uitgaanders speed gebruikt. Drie op de vijf 25-plussers heeft ooit speed gebruikt (figuren 2 en 3).

Figuur 2. Percentage uitgaanders dat amfetamine heeft gebruikt ooit, in het afgelopen jaar of in de afgelopen maand naar geslacht.

Figuur 3. Percentage uitgaanders dat amfetamine heeft gebruikt ooit, in het afgelopen jaar of in de afgelopen maand naar leeftijd.

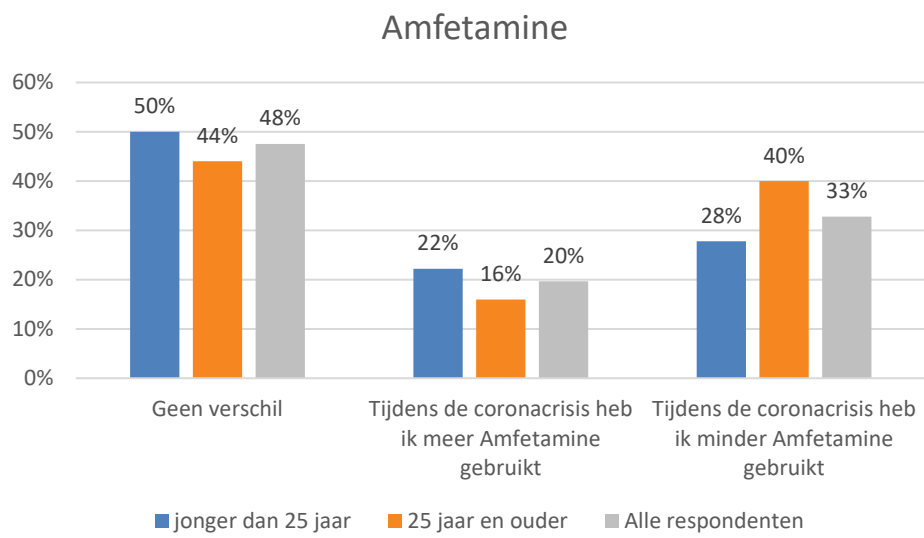

Speedgebruik tijdens corona

Het grootste deel van de uitgaanders (van de groep speedgebruik afgelopen maand en jaar) (48%) geeft aan dat hun gebruik van speed tijdens de coronacrisis niet is veranderd. Een derde geeft aan minder speed te zijn gaan gebruiken en bij 20 procent is het speedgebruik juist toegenomen. De toename van gebruik is onder de groep uitgaanders jonger dan 25 jaar hoger dan bij de andere leeftijdscategorie (figuur 4).

Figuur 4. Percentage uitgaanders dat tijdens de coronacrisis meer, minder of even veel amfetamine is gaan gebruiken naar leeftijd.

XTC

Door minder festivals en feesten is het gebruik bij een deel van de uitgaanders afgenomen. Het is goedkoop, 3 tot 10 euro voor een pil. Uitgaanders geven aan er energie van te krijgen, je voelt je ontspannen en zorgeloos. Remmingen verdwijnen.

Frequentie, patronen en dosering

XTC wordt ook wel pilletje, x of snoepjes genoemd. Volgens de uitgaanders is het makkelijk verkrijgbaar. De uitgaanders kennen veel dealers of kopen het via vrienden. Voor een deel van de uitgaanders is het gebruik van XTC in coronatijd verminderd, omdat er minder gelegenheden zijn waarop het gebruikt wordt, zoals festivals en feesten. Een ander deel geeft aan dat XTC nu in een andere setting wordt gebruikt, namelijk tijdens huisfeestjes:

“Maar het is nu ook zo dat als je nu naar een huisfeestje gaat, je weet dat je pas in de ochtend naar huis gaat. (...) Dan gebruiken we denk ik ook sneller XTC, je gaat met voorbedachten rade erheen, heb de dag erna vrij, weet dat je dit wil. Daardoor is de frequentie minder, en als je het dan doet, doe je het goed.”

[Naomi, uitgaander]

Het gebruik verschilt per groep, van maandelijks tot eens in het half jaar. Voor een pil wordt gemiddeld 3 tot 10 euro betaald. Een uitgaander weet dat pillen ook voor 20-50 cent verkrijgbaar zijn bij een afname van 100. MDMA kristallen kosten 20-50 euro per gram. Op een avond wordt door de meeste uitgaanders een kwart tot een half pilletje genomen, maximaal 1 pil. Bij kristallen is de dosering lastiger te bepalen, maar daarvan wordt vaak maximaal een halve gram genomen. XTC wordt door de meesten niet getest. Als de pillen vaak bij dezelfde dealer worden gehaald, wordt de dealer vertrouwd, en de pil dus ook.

“Niemand van de groep laat hun pillen testen. Iedereen koopt het van een bekende die het weer van een bekende dealer koopt. Doordat je het koopt van een bekende ga je ervan uit dat het goed is. Waarschijnlijk is dit heel naïef.”

[Petra, uitgaander]

Sociale setting en rituelen

Het gebruik van XTC is afhankelijk van de setting. Zoals hierboven benoemd is voor een deel van de uitgaanders het gebruik van XTC verminderd doordat er in verband met corona minder feesten en festivals zijn. Voor een deel is het gebruik meer verplaatst naar huisfeesten.

“In mijn kringen is XTC echt een gelegheidsdrugs, vooral bij grote feesten met andere soort muziek. XTC gebruik gaat wel weer toegenomen worden, als de festivals weer terug komen. De groep spreekt dit ook uit ‘oh heb wel zin om weer met een pilletje op een festival te staan’.” [Jeroen, uitgaander]

XTC wordt voorafgaand aan een festival of feest gekocht. Vaak wordt het van tevoren gepland. *‘Als het mooier weer wordt, steeds meer evenementen worden gepland, ga je voor de eerste periode een voorraad kopen’* [Jeroen].

Bij het gebruik van XTC wordt vaak naar een balans gezocht, uppers en downers worden gecombineerd. Bijvoorbeeld om weer scherper te worden of langer door te kunnen gaan, zoals met GHB, ketamine, speed of cocaïne.

“Uppers en downers om alles te balanceren. Door elkaar, maar juist niet tegelijkertijd. Je neemt de één na de ander, dus niet tegelijkertijd, je wilt het niet mengen. Je kunt beter het een even afwachten voordat je het gaat mengen met iets anders.” [Naomi, uitgaander]

Motieven, effecten en risico's

XTC zorgt ervoor dat je een feest langer en intenser kunt beleven. ‘Lekker uit je dak gaan’ en ‘de hele nacht doorhalen’. Met XTC kun je in een andere wereld zitten, de realiteit vergeten. De muziek en de beleving krijgen een extra lading. Positieve effecten zijn volgens de uitgaanders dat je je fijn voelt, lossier en energiever wordt. Je kunt langer doorgaan en wordt er wakker van. In het contact met anderen word je meer open en ongeremder.

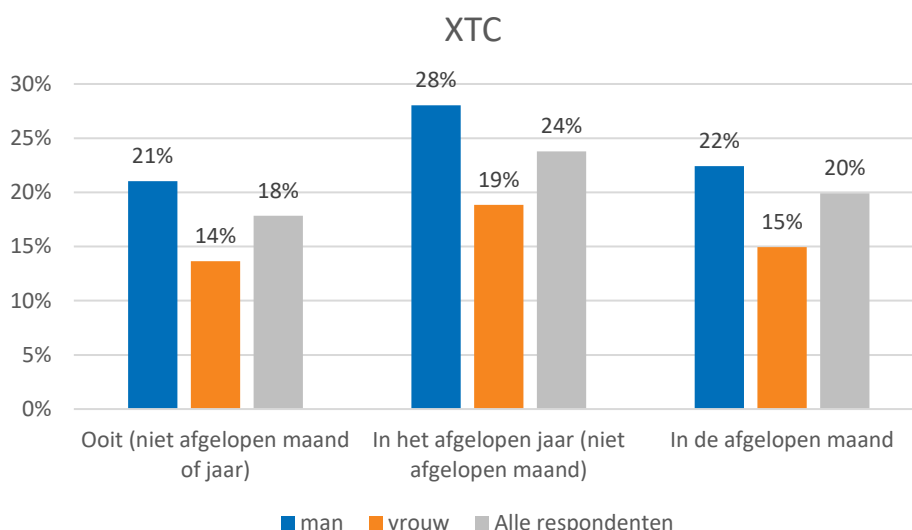
“Je doet heel veel wat je normaal niet durft te doen en je te laten gaan. Je houdt alles vol en meestal word je er vrolijk, knuffelig en gezellig van”. [Nena, uitgaander]

Naast de positieve effecten, ervaren de uitgaanders ook negatieve effecten van XTC. Dit zijn onder andere ‘een grote kater’, ‘slechter voelen’, ‘aanslag op het lichaam’ en ‘kapot gekauwde mond’. Een aantal noemt ook risico's zoals out gaan, oververhitting (vooral in combinatie met alcohol) of zelfs het krijgen van een hartstilstand.

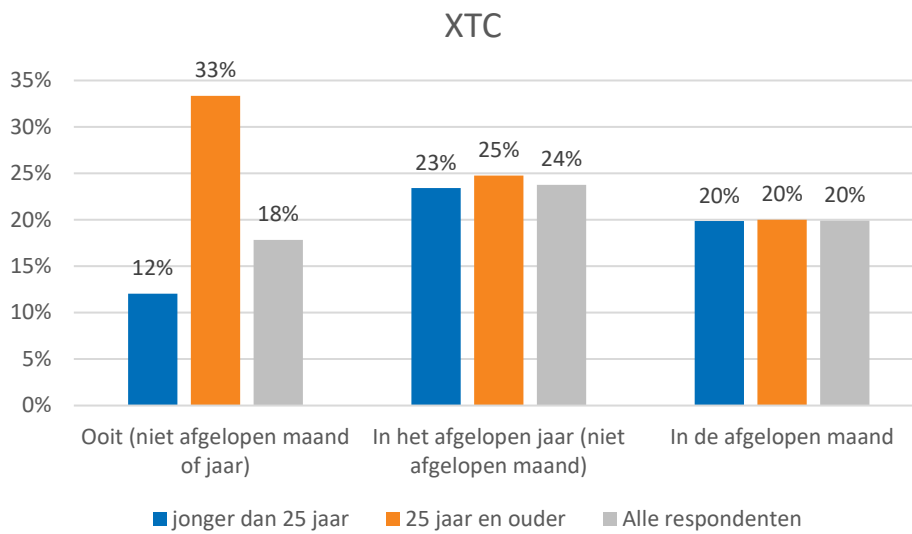
Survey

Ruim drie van de vijf (62%) uitgaanders heeft ooit (afgelopen maand, jaar of langer geleden) XTC gebruikt. In de afgelopen maand was dit een vijfde van de uitgaanders (figuur 5). Mannen gebruiken vaker XTC dan vrouwen (respectievelijk 71% en 47% gebruikt ooit). Het gebruik van XTC in het afgelopen jaar en de afgelopen maand is ongeveer gelijk onder de twee verschillende leeftijdsgroepen (figuren 5 en 6).

Figuur 5. Percentage uitgaanders dat XTC heeft gebruikt ooit, in het afgelopen jaar of in de afgelopen maand naar geslacht.

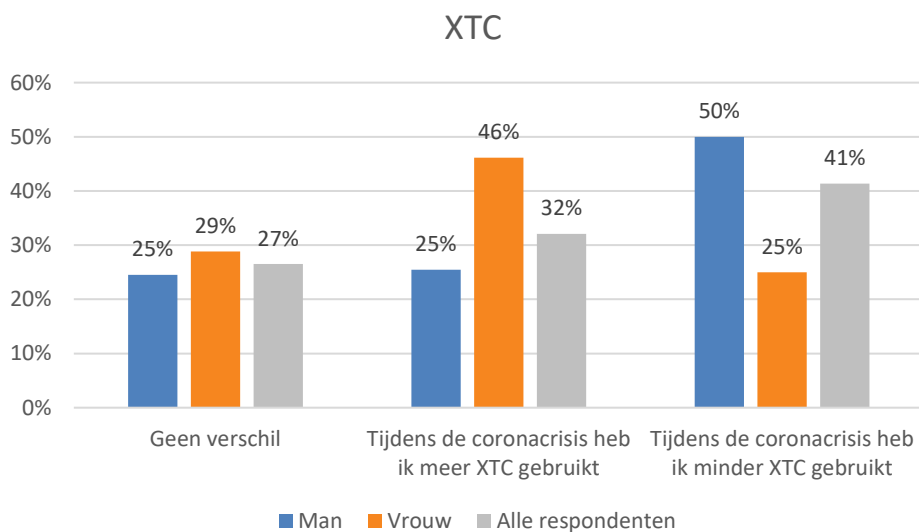
Figuur 6. Percentage uitgaanders dat XTC heeft gebruikt ooit, in het afgelopen jaar of in de afgelopen maand naar leeftijd.

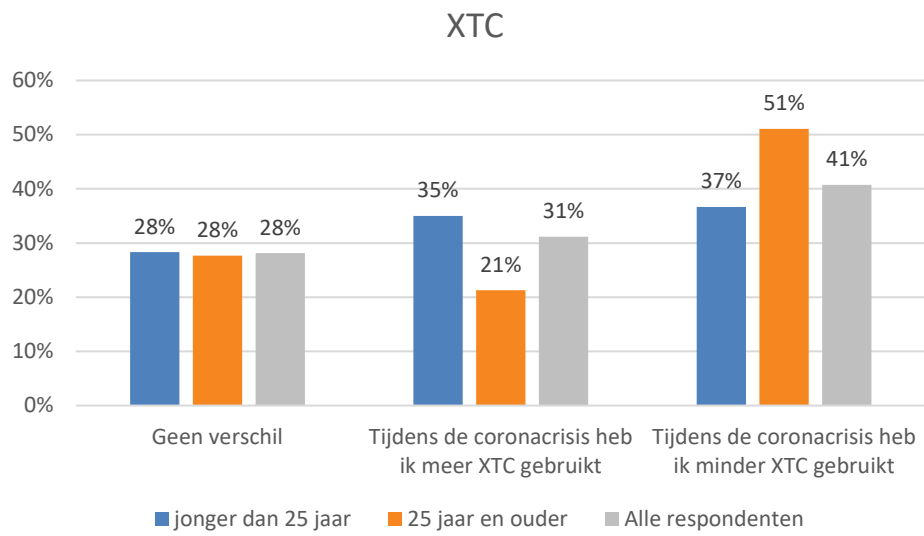
XTC gebruik tijdens corona

Het merendeel van de uitgaanders (van de groep XTC gebruikers afgelopen maand en jaar) geeft aan tijdens de coronacrisis minder XTC te hebben gebruikt. De groep ouder dan 25 jaar geeft vaker dan jongeren aan minder te hebben gebruikt. Ruim een kwart geeft aan dat zijn of haar XTC-gebruik gedurende de coronacrisis niet is veranderd. Vrouwen geven vaker aan tijdens de coronacrisis meer XTC te hebben gebruikt dan mannen (figuren 7 en 8).

Figuur 7. Percentage uitgaanders dat tijdens de coronacrisis meer, minder of even veel XTC is gaan gebruiken naar geslacht.

Figuur 8. Percentage uitgaanders dat tijdens de coronacrisis meer, minder of even veel XTC is gaan gebruiken naar leeftijd.

Lachgas

Lachgas is vaak 'gewoon aanwezig' op een feest. Het effect is van korte duur, dus tijdens de lock down, als uitgaanders weer vroeg naar huis moesten, een praktische drug.

Uitgaanders weten vaak van de negatieve effecten, vooral uit de media.

Frequentie, patronen en dosering

Lachgas, in de geneeskunde een pijnstillend middel, is voor sommige uitgaanders gas in een gasfles of ballon om dronken of giechelig te worden. Inhaleren en twintig tot dertig seconden na inademing lijkt het of je dronken bent. Het werkt een paar minuten. In het panel staat het niet in de top drie van genotmiddelen, slechts drie uitgaanders geven aan dat in hun scene lachgas wordt gebruikt. De meesten gebruiken eens in de maand lachgas. Het is makkelijk verkrijgbaar en goedkoop. Zeventig euro voor een tank en 50 euro borg maakt 400 ballonnen. Als je thuis gebruikt, dan kost het je vaak 30 cent per ballon. Vaak krijg je de ballonnen erbij. Een doosje met 24 tot 30 lachgas patronen kost 12 tot 15 euro. De dosering varieert van twee ballonnen op een avond tot met een groep doorgaan tot een tank (50 ballonnen) leeg is:

"Het is gewoon een ballon op de tank en tsssss, hop jij en hop jij" [Valentina, uitgaander].

Door het op straat aanbieden van tanks is het steeds makkelijker verkrijgbaar. In avondwinkels is het steeds moeilijker verkrijgbaar, en zaken als Blokker verkopen het niet meer.

Sociale setting en rituelen

Lachgas wordt vaak vooraf geregeld voor een huisfeest. Je gebruikt het op een pre- of afterparty. Tot voor een of twee jaar geleden was er straatverkoop, maar dat is gestopt. Maar de bezorgers zijn er nog. Hierdoor kan je nog steeds aan lachgas komen.

's Nachts bel je de bierkoerier, overdag kan je ook nog naar de groothandel of via internet. Het wordt gekocht voor (grote) huisfeesten of gewoon voor thuis, clubs of afters. Het lijkt erop dat lachgas onderdeel is van de organisatie van een huisfeest. Naast alcohol zorg je ook voor een tank lachgas. Sommige mensen kopen een tank die ze thuis laten staan. Negen van de tien keer is het feestje bij de plek waar de tank staat. Door de kortdurende werking is lachgas ook praktisch wanneer de avondklok geldt: *'je bent deels snel van de kaart maar je kan ook weer vlot naar huis'* [Frank, uitgaander en horeca professional].

In de groep van Frank [uitgaander, horeca professional] is het gebruik wel verder aan het dalen. Vroeger was het opmerkelijk, nu niet meer. Lachgas is geen sociale drug, tijdens gebruik word je introvert en sluit je af. Het heeft geen positieve meerwaarde op de sociale cohesie. Je kan het ook niet delen, zoals een jointje.

Lachgas wordt met alles gecombineerd. Het is *'gewoon iets grappigs erbij. Alcohol, speed, coke en keta. Een ballon kan er altijd bij zagezegd'* [Valentina, uitgaander].

Volgens Frank [uitgaander, horeca professional] heeft combineren met andere middelen een 'epische werking'. De psychedelische effecten treden eerder toe door het lachgas gebruik:

"Men gebruikt lachgas om meer rendement te hebben van het middel [waarmee men combineert], men gebruikt het doordat het zo inkickt. Het is volledig dissociatief. Je bent echt helemaal weg en als je dan weer bijkomt, zie je visuals veel sterker".

En als de drugs zijn uitgewerkt en je neemt lachgas, dan komen de effecten van de drugs weer terug.

Motieven, effecten en risico's

De aanleiding om te gebruiken is niet duidelijk. Natuurlijk om de korte verdooving en het lacherige gevoel. Het is leuk en duurt niet te lang. En het effect wanneer het gecombineerd wordt.

"(je) krijgt een lekkere high, duurt niet te lang. Vooral dat je er snel weer uit bent. Effect is leuk" [Nena, uitgaander],

"snelle effecten, goedkoop, lachen, grappig, veel blij, niet zoveel om je heen, niet echt commitment door korte werkingsduur" [Emiel, uitgaander].

Maar men geeft ook aan dat het niet zelf door uitgaanders wordt gekocht. Vaak is het gewoon aanwezig op een thuisfeest, geregeld door de organisatie:

"aanwezig op een huisfeest, ze gaan het niet zelf halen" [Emiel, uitgaander].

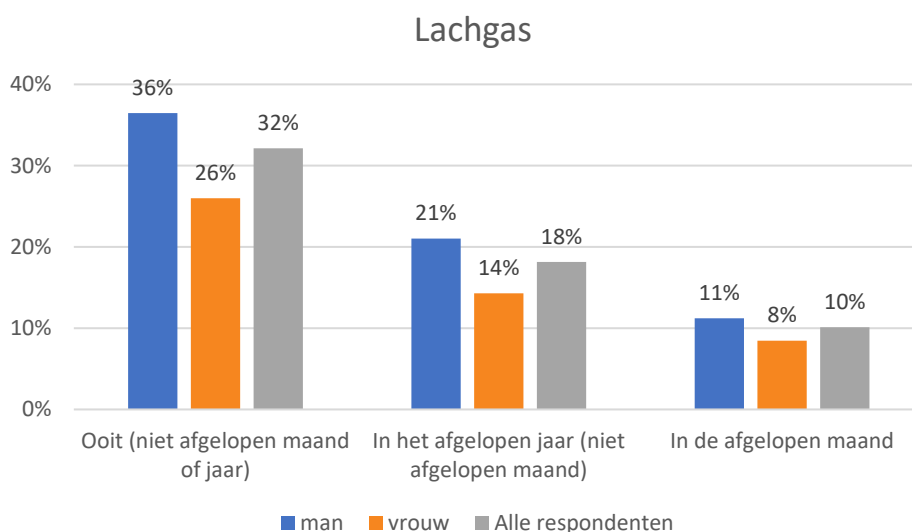
Of zoals Frank [uitgaander, horeca professional] eerder stelde: Negen van de tien keer is het feestje bij de plek waar de tank staat. Uitgaanders weten van de negatieve effecten, vooral uit de media. Hersenbloedingen, verlammingen, brandwonden en littekens. Een groot risico is het gebruik in de auto.

"Niet goed als je het vaker doet, je krijgt niet genoeg zuurstof, wordt draaierig. Vieze rubbersmaak die blijft hangen" [Nena, uitgaanders].

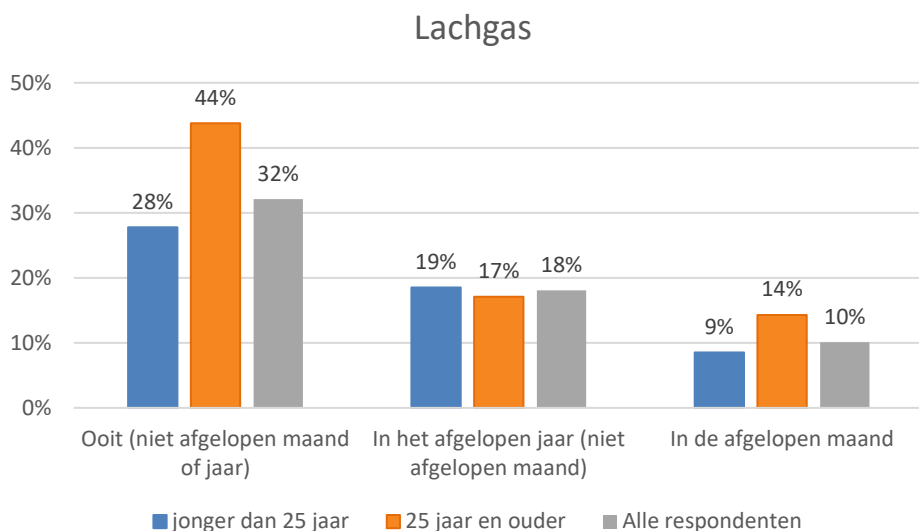
Survey

Drie op de vijf (60%) uitgaanders heeft ooit (afgelopen maand, jaar of langer geleden) lachgas gebruikt. Dit percentage ligt hoger onder mannelijke uitgaanders (69%) dan onder vrouwelijke uitgaanders (49%) (figuur 9). Het percentage dat ooit lachgas heeft gebruikt is het hoogst onder uitgaanders ouder dan 25 jaar (figuur 10).

Figuur 9. Percentage uitgaanders dat lachgas heeft gebruikt ooit, in het afgelopen jaar of in de afgelopen maand naar geslacht.

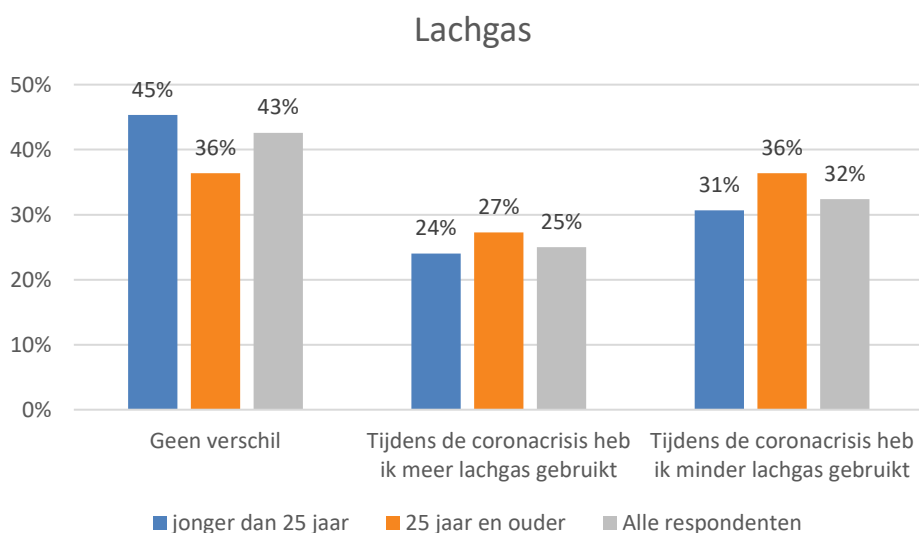
Figuur 10. Percentage uitgaanders dat lachgas heeft gebruikt ooit, in het afgelopen jaar of in de afgelopen maand naar leeftijd.

Lachgasgebruik tijdens corona

Tijdens de coronacrisis is bij bijna de helft van de uitgaanders (van de groep lachgasgebruikers afgelopen maand en jaar) het lachgasgebruik gelijk gebleven. Bijna een derde (32%) is minder gaan gebruiken en bij 1 op de 4 is het gebruik van lachgas toegenomen (25%) (figuur 11).

Figuur 11. Percentage uitgaanders dat tijdens de coronacrisis meer, minder of even veel lachgas is gaan gebruiken naar leeftijd.

Cannabis

Na alcohol en tabak het meest gebruikt. Een deel van de uitgaanders gebruikt dagelijks. Cannabis deel je met anderen, dus is het moeilijk aan te geven hoeveel iemand gebruikt. Het wordt veel gecombineerd, haalt de scherpe kanten van andere middelen. Het maakt je relaxed, dus ook goed om te combineren met 'uppers' zoals speed.

Frequentie, patronen en dosering

Naast alcohol en tabak is cannabis volgens de uitgaanders in Den Haag het derde meest gebruikte middel. Het is heel makkelijk te verkrijgen in coffeeshops of via een dealer. Door de avondklok wordt dit ook 's middags of voor acht uur 's avonds gehaald. Zes uitgaanders geven aan dat er in hun omgeving door een deel dagelijks wordt gebruikt. Bij de andere uitgaanders gaat het om wekelijks of maandelijks gebruik. Cannabis wordt onderling vaak gedeeld, daardoor is het lastig aan te geven hoeveel er per persoon wordt gebruikt.

"Ik vind het moeilijk, want het is afhankelijk van het feestje en hoeveel mensen er zijn. Ik zou 1-5 gram zeggen gemiddeld. Als je aan het chillen bent met mensen die allemaal blowen dan zit je al bijna op de 10 gram." [Valentina, uitgaander]

De prijs van cannabis ligt rond de 6-7 euro per gram, voor een joint is 0,2 tot 0,25 gram cannabis nodig.

Sociale setting en rituelen

Cannabis wordt vooral in de thuisomgeving of buiten gebruikt. Zowel alleen als met anderen. De ene groep uitgaanders is door het vele thuis zitten in de coronacrisis meer cannabis gaan gebruiken, twee andere uitgaanders geven juist aan dat in hun omgeving minder cannabis gebruikt wordt. Cannabis wordt met meerdere middelen gecombineerd, zoals alcohol, speed, MDMA/XTC of cocaïne. Alcohol is vaak al aanwezig, daarna wordt cannabis gebruikt, soms dus ook in combinatie met andere middelen. Een andere uitgaander [Jochem] noemt het 'spelen met uppers en downers'. De cannabis haalt de scherpe randen van andere middelen af. Een uitgaander zegt hierover:

"Ik weet nog wel wat ik van vroeger ken, is dat als je een heel klein beetje m (MDMA) neemt of een heel klein stukje van een pilletje en een drankje neemt en erbij gaat blowen dat je toch op een soort relaxt leveltje komt. Dat je niet uit je dak bent, ook niet te stoned en ook niet te lam. Het is een soort leuke mixje." [Nena, uitgaander]

Motieven, effecten en risico's

Redenen om te gaan blowen zijn divers, maar uitgaanders noemen vooral dat het wordt gebruikt om te ontspannen of uit verveling. Voor een deel van de uitgaanders is het een gewoonte om te blowen, bijvoorbeeld op een vast moment van de dag. Volgens de uitgaanders word je er rustig, vrolijk, creatief en melig van en zorgt het ervoor dat je minder gestrest bent.

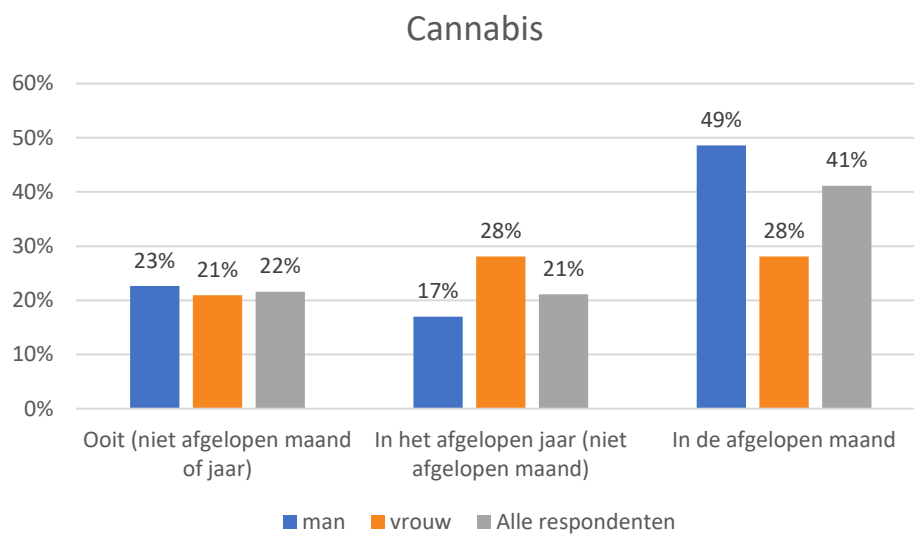
Cannabis heeft ook negatieve effecten. Uitgaanders benoemen dat je minder alert bent, negatieve gedachten worden versterkt en dat je moe wordt. Ook vinden ze het stinken en zorgt het ervoor dat je minder gezellig wordt en meer in jezelf keert. Daarnaast kan het verslavend zijn. Ook kan het ervoor zorgen dat je minder productief bent en daarin blijft hangen.

“Dat is wel een groot nadeel in de groep, in tijden van lockdown, want je zit al binnen en je hebt niet echt een uitlaatklep. Je uitlaatklep wordt blown en meer dan dat wordt het dus niet.” [Valentine, uitgaander]

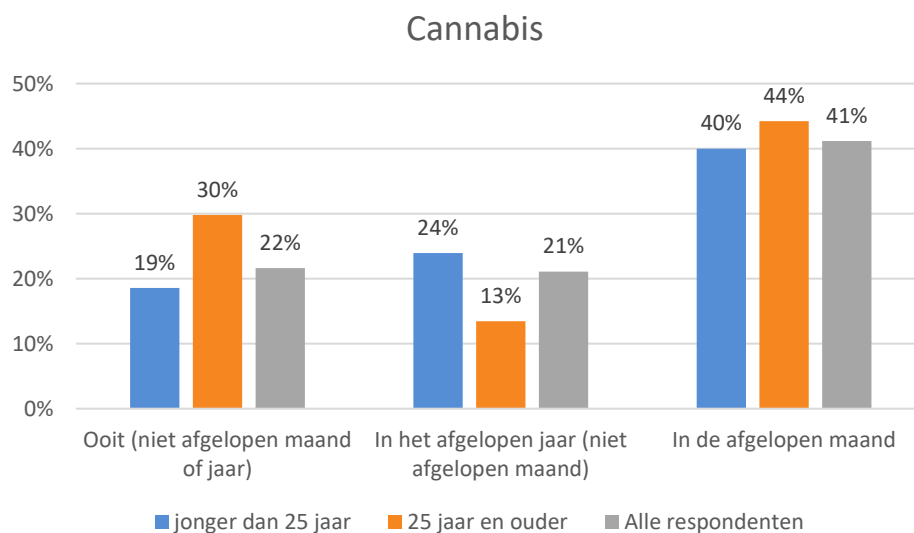
Survey

Meer dan vier van de vijf uitgaanders heeft ooit (afgelopen maand, jaar of langer geleden) cannabis gebruikt (figuur 12). Dit is ongeveer gelijk voor alle leeftijden. In de afgelopen maand gebruikte 41% van de uitgaanders cannabis (figuur 13).

Figuur 12. Percentage uitgaanders dat cannabis heeft gebruikt ooit, in het afgelopen jaar of in de afgelopen maand naar geslacht.

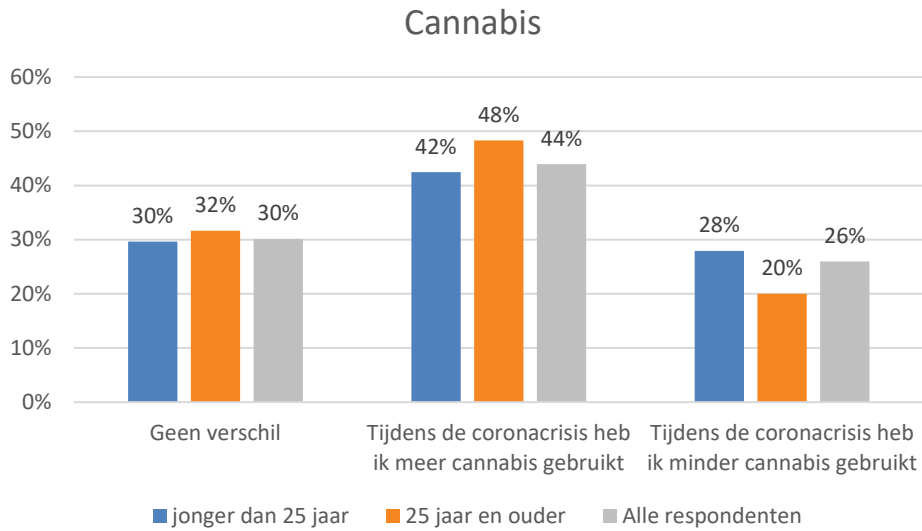
Figuur 13. Percentage uitgaanders dat cannabis heeft gebruikt ooit, in het afgelopen jaar of in de afgelopen maand naar leeftijd.

Cannabisgebruik tijdens corona

Voor 30% van de uitgaanders (van de groep cannabisgebruikers afgelopen maand en jaar) is het cannabisgebruik tijdens de coronacrisis gelijk gebleven. Vierenveertig procent van de uitgaanders is juist meer gaan gebruiken (figuur 14). Vooral uitgaanders jonger dan 25 jaar zijn minder gaan gebruiken. Er zijn geen verschillen tussen mannen en vrouwen.

Figuur 14. Percentage uitgaanders dat tijdens de coronacrisis meer, minder of even veel cannabis is gaan gebruiken naar leeftijd.

Cocaïne

Zeer aanwezig in het uitgaan, en makkelijk verkrijgbaar. Cocaïne gebruik je 'overal', op feesten, in clubs, maar tijdens corona worden vaak afters, parken en thuis (feesten) genoemd als setting. Van coke krijg je meer energie om door te gaan. Wordt altijd gecombineerd, vooral met alcohol. Nadeel is dat je gedrag vervelend kan worden, je stemming kan er negatief door worden beïnvloed.

Frequentie, patronen en dosering.

Cocaïne is zeer aanwezig in de uitgaansscenes. Een aantal uitgaanders geeft aan dat tien tot veertig procent in hun scenes wekelijks gebruiken. Een gram cocaïne kost 50 euro, bij premium kwaliteit betaal je meer, 1 gram voor 65 euro. Je hebt soms dealers die 2 kwaliteiten aanbieden.

Cocaïne is makkelijk verkrijgbaar,

"raar dat het zo duur is, maar zo makkelijk verkrijgbaar"[uitgaander Nena].

Jeroen, uitgaander geeft aan dat een telefoonnummer rondgaat, en dat bel je,

"makkelijk, er gaat een nummertje rond en is zo geregeld".

Cocaïne snuif je. Het effect begint 15 minuten na het snuiven en blijft 15 tot 60 minuten. Petra, uitgaander, gebruikt 2 puntjes op een avond, bij Lars wisselt het, een halve gram per avond, Nena een halve tot een hele gram op een avond, Jeroen een vijfde gram per keer, maar dan wel vijf lijntjes op een avond. Cocaïne laat men niet testen, je vertrouwt de dealer, zeker als je die dealer al een paar jaar voor je laat bezorgen. En als je 'last minute', dus niet vooraf gepland gebruikt, is testen onmogelijk. De kwaliteit varieert. Uitgaanders in het panel antwoorden niet eenduidig op de vraag of het gebruik af of toe neemt. Emiel, Nena en Jeroen zien een toename. Vooral doordat er meer huisfeesten zijn is er meer cocaïnegebruik.

"Gebruik neemt toe, je doet makkelijker mee. Huisfeestjes zijn meer geworden, de kring is klein en je gebruikt makkelijk samen. Dat het duurder wordt is geen drempel, ..., contant" [Jeroen, uitgaander].

Sociale setting en rituelen

Er zijn veel cocaïnedealers. Dealers kunnen deel uitmaken van de scene, social dealers. Uitgaander Jochem heeft een vast nummer dat hij belt. De dealer brengt de bestelling, soms tot in de woonkamer. Maling aan de avondklok, ze hebben een 'verklaring' of bezorgen in bezorgoutfit van Take Away. Volgens sommigen (Valentina) wordt het spontaan gekocht, niet vooraf gepland. In de scene van Jochem wordt het vooraf gepland, en Emiel ziet zelfs dat gebruik een week van tevoren wordt gepland. Cocaïne deel je minder, in tegenstelling tot XTC, dat vaak wordt gedeeld door uitgaanders. Je koopt cocaïne voor jezelf.

Bij Frank gebeurt het aanschaffen altijd wel spontaan, daar plant niemand cokegebruik. Iemand roept het op een avond en het wordt 'gebeld'. Coke neem je niet mee vanuit huis. Cocaïne gebruik je 'overal', op feesten, in clubs, maar door corona worden vaak afters, parken en thuis (feesten) genoemd als setting. En tijdens corona ook op het terras omdat samen naar het toilet verboden is:

"Thuis en afters. Op het terras. Nu mag je niet meer naar de wc samen vanwege corona" [Valentina, uitgaander].

Ook is er sociale druk. Jeroen [uitgaander] wijst op de sociale context, je doet mee en daardoor is het makkelijk om te zeggen dat je niet verslaafd bent.

"Met sommige mensen wordt het automatisch een feestje en daar hoort coke bij"
[Valentina, uitgaander].

"Zijn nu niet echt liefhebbers, af en toe is leuk, maar niet per se nodig. Als het er is, doet de rest wel mee" [Naomi, uitgaander].

Coke combineer je met alcohol (dat is er altijd), tabak (is er ook altijd) en wiet. Je kunt door de coke meer drinken, van de alcohol word je minder scherp en energiek, de coke compenseert dat. Alcohol is daardoor vaak de trigger om cocaïne te gebruiken.

"Na gebruik van alcohol denken veel mensen dat je er gezellig van wordt. Wordt overmoediger, arroganter en durft wat meer. Wordt vaak besteld als je wat verder bent. Je denkt dat je niet zo dronken wordt" [Nena, uitgaander].

Motieven, effecten en risico's

Van coke voel je je beter, scherp. Je hebt meer energie om door te gaan. Ook ben je lossier, ongeremder, krijgt meer zelfvertrouwen, je durft meer. En het is goed tegen de slaap. Speed is intens, dat gebruik je niet thuis, dus gebruik je coke. Voor uitgaander Frank moet er wel iets te vieren zijn, anders geef je geen vijftig euro uit aan een gram coke. Maar coke is asociaal van nature: het is een ego boost, je wilt alles voor jezelf.

Uiteindelijk zijn er meer nadelen, zo vinden uitgaanders. Je gaat er slecht uitzien. Uitgaanders noemen ook de gevolgen voor je stemming, je gedrag. Ongezellig worden, soms heb je een omslag van stemming, een moodomslag, sommige mensen worden agressief.

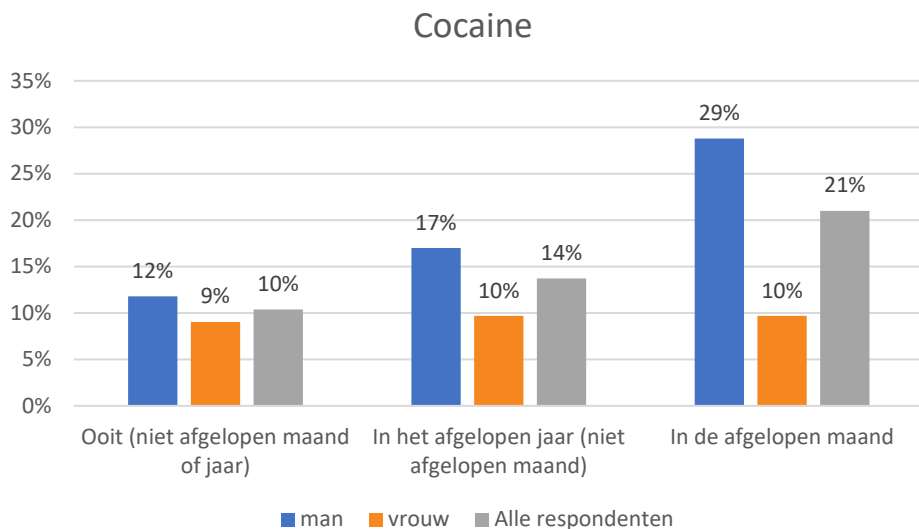
"bij langer gebruik raak je je persoonlijkheid kwijt: .. wordt matter, arrogant en egoïstisch, je hele houding verandert" [Nena, uitgaander]

En het is duur.

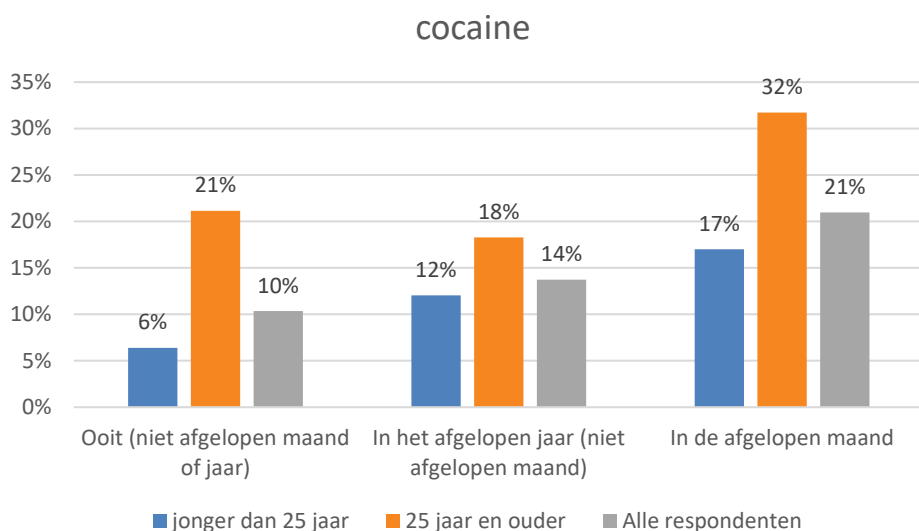
Survey

Bijna de helft (45%) van de uitgaanders heeft ooit (afgelopen maand, jaar of langer geleden) cocaïne gebruikt. Dit percentage is hoger onder mannelijke uitgaanders (58%) dan vrouwelijke uitgaanders (28%) (figuur 15). In de afgelopen maand heeft 32% van de uitgaanders van 25 jaar en ouder cocaïne gebruikt ten opzichte van 17 procent van de uitgaanders onder de 25 (figuur 16).

Figuur 15. Percentage uitgaanders dat cocaïne heeft gebruikt ooit, in het afgelopen jaar of in de afgelopen maand naar geslacht.

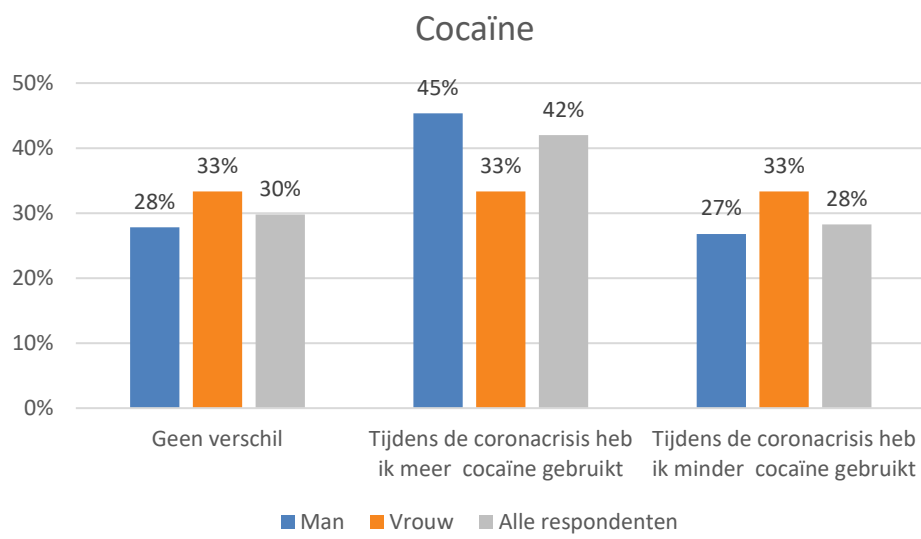
Figuur 16. Percentage uitgaanders dat cocaïne heeft gebruikt ooit, in het afgelopen jaar of in de afgelopen maand naar leeftijd.

Cocaïnegebruik tijdens corona

Van de uitgaanders (van de groep cocaïne gebruikers afgelopen maand en jaar) geeft 30% aan dat het cocaïnegebruik niet is veranderd tijdens de coronacrisis. Voor 42% is het gebruik toegenomen en voor 28% juist afgenomen. Mannen (45%) geven vaker aan dat hun cocaïnegebruik is toegenomen dan vrouwen (33%) (figuur 17). We zien weinig verschil tussen uitgaanders jonger dan 25 jaar en uitgaanders van 25 jaar en ouder.

Figuur 17. Percentage uitgaanders dat tijdens de coronacrisis meer, minder of even veel cocaïne is gaan gebruiken naar geslacht.

Ketamine

Korte werkingsduur, dus een partydrug voor de lockdown. Een tripmiddel ('anders zijn in een andere wereld') waarvan je het gebruik ruim vooraf regelt. Door de korte werking is het gevaar dat je steeds vaker neemt op een avond.

Frequentie, patronen en dosering

Ketamine snuif je, het effect treedt op na vijftien minuten en houdt een uur aan.

Vanwege de korte werkingsduur is ketamine voor veel uitgaanders de partydrug geworden voor de lockdown. Ketamine is een dissociatief tripmiddel, het lijkt alsof je in een andere realiteit bent.

"Je neemt veel, want het werkt kort. Wil je in de avond aan de keta gaan, dan moet je meerdere keren bijnemen" [Frank, uitgaander en werkzaam in de horeca].

Vijf uitgaanders zien in hun scene het gebruik van ketamine. Voor dertig tot veertig euro heb je een gram ketamine. De dosering is niet meer dan een halve gram per avond, 0,10 gram per lijn, vergelijkbaar met cocaïne. Soms lost men het ook op in water en doet het dan in neusspray, hierdoor is het makkelijker (minder zichtbaar) in te nemen tijdens het uitgaan in de club.

Sociale setting en rituelen

Het gebruik wordt vooraf gepland, dus de aanschaf van ketamine wordt ruim van tevoren geregeld. Het is redelijk makkelijk te verkrijgen. Het product wordt niet getest, maar men vindt de kwaliteit wisselend tot goed. Het zijn vaak dezelfde dealers die ook speed, xtc of cocaïne verkopen. Je bestelt door ruim van tevoren te bellen of te appen.

Als je verslaafd ben heb je het altijd wel in huis. Het is langer houdbaar dan coke.

Ketamine gebruik je thuis, tijdens afters of in underground settings en raves. Ketamine wordt meer gebruikt dan voor de pandemie:

"het past bij het hangerige van de thuisfeestjes, het is een after drugs, en tijdens corona heb je die nu alleen maar",

en

"Er zijn alleen maar thuisfeestjes en dit (ketamine) wordt geassocieerd met thuisfeestje. Dat is alles wat er nu is. We zijn gewend geraakt aan thuisgebruik" [Frank, uitgaander, horeca].

Motieven, effecten en risico's

Voor Jochem is ketamine je gedachten op nul zetten, 'meer in het moment leven'. Voor Valentina is ketamine gek doen en samen lol hebben, het is een 'warrige drug'. Het is leuk om even 'anders' te zijn, naar je te zin hebben in een andere wereld. Voor Frank [uitgaander, horeca] ben je met ketamine meer 'in control', je kan bepalen hoelang een trip duurt, je kan stoppen:

"Dissociatieve gedeelte; wat licht is, je bent wel gelijk onder invloed maar je bent niet helemaal van de kaart".

Maar Jochem noemt ook minder prettige effecten. Ketamine heeft negatieve effecten op spiergroepen en zorgt voor spierkrampen.

"controle kwijtraken, niet meer kunnen lopen. Met ketamine vervaagt de tijd, ..., armen en benen gaan flubberen, lomp worden, dingen laten vallen" [Jochem, uitgaander].

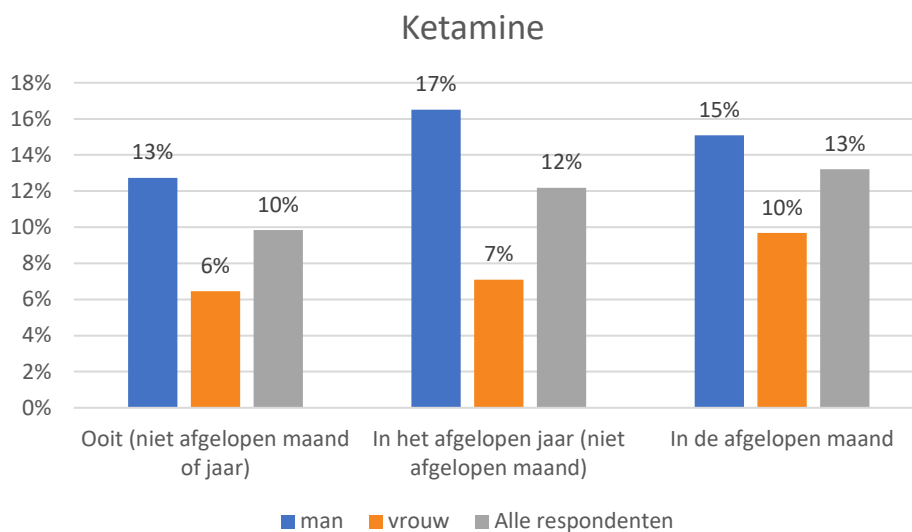

Doordat de trip kort duurt, neem je ook steeds vaker op een avond. Ketamine wordt gecombineerd met alcohol, iedereen start met alcohol en daarna komt pas ketamine in beeld. Ketamine is ook goed te combineren met diverse middelen, zoals wiet en coke.

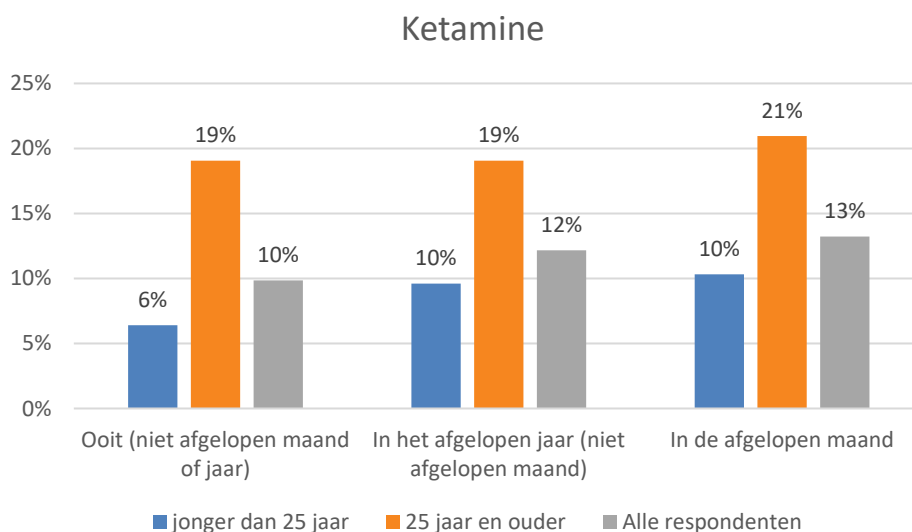
Survey

Ruim een derde (35%) van de uitgaanders heeft ooit (afgelopen maand, jaar of langer geleden) ketamine gebruikt. Dit percentage ligt hoger onder de mannen (45%) dan onder de vrouwen (23%) (figuur 18). Het gebruik is het hoogst bij uitgaanders van 25 jaar en ouder (figuur 19).

Figuur 18. Percentage uitgaanders dat ketamine heeft gebruikt ooit, in het afgelopen jaar of in de afgelopen maand naar geslacht.

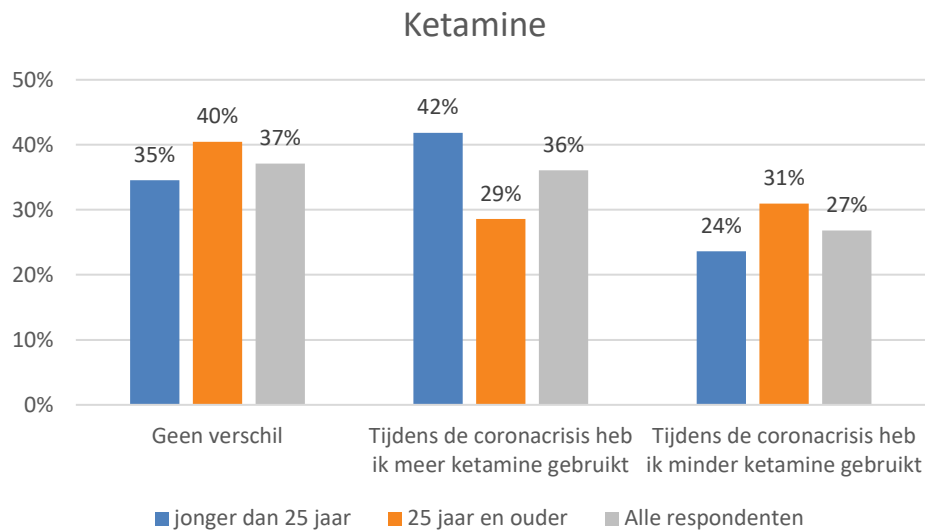
Figuur 19. Percentage uitgaanders dat ketamine heeft gebruikt, ooit, in het afgelopen jaar of in de afgelopen maand naar leeftijd.

Ketaminegebruik tijdens corona

Ruim een derde van de uitgaanders (van de groep ketamine gebruikers afgelopen maand en jaar) (37%) geeft aan dat hun ketaminegebruik tijdens de coronacrisis niet is veranderd (figuur 20). Opvallend is dat gebruikers jonger dan 25 jaar vaker aangeven tijdens de coronacrisis meer ketamine te hebben gebruikt. Er zijn geen grote verschillen tussen mannen en vrouwen.

Figuur 20. Percentage uitgaanders dat tijdens de coronacrisis meer, minder of even veel ketamine is gaan gebruiken naar leeftijd.

Bijlage 1. Opzet van het onderzoek

Panel

Het panel levert informatie over trends en gebruiken bij uitgaanders tijdens het uitgaan. De resultaten van de diepte-interviews beschrijven de dynamiek in het uitgaansleven. Het panel bestaat uit insiders van netwerken uit de Haagse uitgaanswereld. Ze hebben zicht op een of meerdere scenes of netwerken, en gaan uit met een groep vrienden die ook deel uitmaakt van een uitgaansscene of netwerk. De insiders schetsen ontwikkelingen op het gebied van middelengebruik, uitgaanslocaties en rituelen. Deze ontwikkelingen zijn specifiek en niet te generaliseren naar de algemene jongerenpopulatie in Den Haag. De panelleden zijn onafhankelijk van elkaar met behulp van een interviewschema geïnterviewd. De interviews gaan niet over hun eigen gebruik, maar over wat door de panelleden wordt waargenomen in het netwerk. Panelleden zijn dus *geen* respondent, maar (participerende) waarnemers van netwerken en scenes waar zij deel van uitmaken. Eigen gebruik of gebruik binnen de vriendengroep komt alleen ter sprake om het gebruik in het netwerk beeldend te maken. Panelleden gebruiken een pseudoniem. Momenteel bestaat Het Haagse panel uit dertien panelleden, zes professionals en zeven uitgaanders (zie tabel 1). De diepte-interviews van 3-4 uren worden afgenomen door hiervoor getrainde professionals van Indigo Preventie Haaglanden. Vanuit hun werkzaamheden zijn zij bekend met de netwerken en het middelengebruik van jongeren in de uitgaanswereld.

Survey

Met het panelonderzoek wordt inzicht verkregen in de aard van het gebruik van alcohol en andere genotmiddelen. Om ook kennis te krijgen over de *omvang* van het gebruik is onder uitgaande inwoners van Den Haagⁱⁱⁱ een survey afgenomen.

Aan deze uitgaanders is een aantal vragen gesteld over het gebruik van alcohol, speed (amfetamine), XTC, lachgas, cannabis, cocaïne en ketamine in de afgelopen maand, het afgelopen jaar of ooit. Daarnaast is ook gevraagd naar leeftijd en woonplaats. Hiervoor zijn medewerkers van Indigo Preventie Haaglanden getraind om een representatieve groep uitgaande jongeren te werven in de leeftijd van 15 tot en met 35 jaar. Dit betekent dat de groep uitgaanders die wordt benaderd qua geslacht, leeftijd en scene een afspiegeling moet zijn van de aanwezigen op de uitgaanslocaties. Deze medewerkers hebben zelf ook de leeftijd van de doelgroep.

Het HUUO is de afgelopen jaren zo veel mogelijk aangepast aan de omstandigheden die werden gecreëerd door corona. De vragen in de survey zijn gelijk gebleven. Wel is de vragenlijst aangevuld met vragen naar veranderingen in de omvang van het genotmiddelengebruik als gevolg van de pandemie.

ⁱⁱⁱ Daarnaast zijn ook inwoners uit de regio Haaglanden toegelaten tot de survey. 36-minners uit deze gemeenten gaan, door het zeer beperkte aanbod ter plaatse, uit in Den Haag.

Tijdens de pandemie zijn uitgaanders niet op uitgaansgelegenheden geïnterviewd. In plaats daarvan is in de maanden augustus, september en oktober een online survey uitgezet. Daarnaast zijn interviews afgenomen op locaties van mbo- en hbo-opleidingen.

Bijlage 2. Het Panel

Code	Pseudoniem	Functie	Zicht op
1	Frank	Organisator feesten e.d.	Scheveningen, Grote Markt,
2	Droopy	Beveiliger	Plein
3	Monica	Jongerenwerker	Scheveningen, Duindorp
4	Ruben	Politie	Scheveningen, kuststreek
5	Lars	Uitgaander	Binckhorst
6	Willem den Oude	Politie	Zwarte Pad/Grote Markt
7	Valentina	Uitgaander	Centrum
8	Jeroen	Uitgaander	Grote Markt
9	Nena	Uitgaander	Grote Markt
10	Petra	Uitgaander	Plein
11	Emiel	Uitgaander/horecamedewerker	Scheveningen
12	Naomi	Uitgaander	Zwarte Pad/Grote Markt/Rootz/Pip
13	Jochem	Uitgaander	Zwarte Pad

Bijlage 3. Respons survey

		N ¹	%
Geslacht	Man	216	57,8
	vrouw	156	39,9
	anders	8	2,0
	onbekend	11	2,6
leeftijd	Jonger dan 25 jaar	285	72,9
	25 jaar of ouder	106	27,1
survey	Instagram	250	63,9
	Enquête op locatie	141	36,1
Totaal		391	

---

¹ Twee respondenten zijn verwijderd uit het bestand, zij hebben voor een groot deel niet ingevuld. De analyses zijn gedaan met 389 personen.

Referenties

1. Gelder P van, Reinerie P, Burger I. Uit (je dak) in Den Haag, 2002. *Uitgaande jongeren en genotmiddelengebruik*. Parnassia, psycho-medisch centrum en GGD Den Haag, april 2003.
2. Gelder P van, Reinerie P, Smitz M, Burger I, Hendriks VM. Uit (je dak) in Den Haag, 2003. *Uitgaande jongeren en genotmiddelengebruik*. Parnassia, psycho-medisch centrum en GGD Den Haag, oktober 2004.
3. *Het Haags Uitgaansonderzoek 2006-2009. Het genotmiddelengebruik van uitgaande jongeren in Den Haag*. Commissie MORE, gemeente Den Haag. Den Haag 2011.
4. Dijk van, A P, Reinerie, P. HUUO 2014. Een onderzoek naar uitgaansgedrag van jongeren in Den Haag en omstreken. GGD Haaglanden, Den Haag 2015
5. Dijk van, A P, Keetman, M, Hastan, P, Bloema, F, Kronenburg, L, Mohamir, A. HUUO 2018. Een onderzoek naar uitgaansgedrag van jongeren in Den Haag en Omstreken.

COLOFON

Dit rapport is een uitgave van:

GGD Haaglanden

Afdeling Epidemiologie

Postbus 12652

2500 DP Den Haag

Tel: 070-353 5299

E-mail: ad.vandijk@ggdhaaglanden.nl

regina.vandermeer@ggdhaaglanden.nl

Overname van gegevens is toegestaan, mits voorzien van duidelijke bronvermelding

Aan dit rapport werkten mee:

INDIGO-PREVENTIE HAAGLANDEN

Peri Hastan, projectleider, preventie deskundige/psychologe, Indigo-Preventie Haaglanden, Den Haag

Arantxa Polak, preventiedeskundige, Indigo Preventie Haaglanden

Lotte Kronenburg, preventiedeskundige, Indigo Preventie Haaglanden

Laura Kuijt, preventiedeskundige/psychologe, Indigo Preventie Haaglanden

Fe Bloema, preventiedeskundige, Indigo Preventie Haaglanden en Brijder

Amer Mohabir, preventiedeskundige, Indigo Preventie Haaglanden

GGD HAAGLANDEN

Ad van Dijk, projectleider, onderzoeker, afdeling Epidemiologie, GGD Haaglanden

Willemieke Ligtenberg, epidemiologisch onderzoeker, afdeling Epidemiologie, GGD Haaglanden

Annemarie van Dijk, onderzoeker, GGD Hollands Midden

Regina van der Meer, onderzoeker, afdeling Epidemiologie, GGD Haaglanden

Den Haag, september 2022